

Mureşan, Bogdan

Working Paper

Dinamica relațiilor dintre Turcia și Uniunea Europeană. Perspective actuale

EIR Working Papers Series, No. 33

Provided in Cooperation with:

European Institute of Romania, Bucharest

Suggested Citation: Mureşan, Bogdan (2016) : Dinamica relațiilor dintre Turcia și Uniunea Europeană. Perspective actuale, EIR Working Papers Series, No. 33, European Institute of Romania, Bucharest

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/197799>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

Dinamica relațiilor UE-TURCIA

WORKING PAPER

Colecția Microstudii IER Nr. 33 – Decembrie 2016

Institutul
European
din România

**Dinamica relațiilor dintre Turcia și Uniunea Europeană.
Perspective actuale**

Autor: Bogdan MUREȘAN

București, Decembrie 2016

Working Paper Nr. 33

Institutul European din România

Bd. Regina Elisabeta nr. 7 – 9, București

Telefon: (4021) 314 26 96; Fax: (4021) 314 26 66

E-mail: ier@ier.ro; Website: www.ier.ro

Coordonator Colecție microstudii IER:

Bogdan Mureșan

ISSN online: 1841 - 4281

Graphic Design & Layout: Monica Dumitrescu

© Institutul European din România, 2016

Studiul exprimă opinia autorului și nu reprezintă poziția Institutului European din România.

Rezumat

Pe fondul unui mozaic internațional complex, caracterizat cel puțin în ultimii doi-trei ani de o resurgență a amenințării teroriste pe continentul european, de manifestări violente ale euroscepticismului ce au culminat cu votul favorabil ieșirii Marii Britanii din Uniunea Europeană și de cea mai gravă criză globală a refugiaților de la cel de-al doilea război mondial încoace, solidaritatea și puterea normativă ale Uniunii sunt puse la grea încercare. Aderarea Turciei rămâne o mare provocare pentru UE, iar preocupările comunității europene țin în principal de dimensiunea Turciei, de populația sa, cultura, limba, religia și regimul politic al acesteia, dar și de faptul că un nou stat implică modificări instituționale. Lucrarea de față își propune să analizeze, pe scurt, potențialul de actor global al Uniunii Europene, politica de extindere a UE, ca instrument de exercitare substanțială a acestei puteri normative, și, în două capitole dedicate, dinamica și evoluția istorică a relațiilor dintre Turcia și comunitatea europeană. În baza unor argumente pro și contra aderării, putem conchide că țara are nevoie de un legislativ puternic, o presă mai liberă, o justiție imparțială și un dialog public inclusiv care să respecte și să asculte vocea fiecărui cetățean, în conformitate cu așteptările normative ale Uniunii Europene. Toate acestea în contextul în care trebuie să ne punem întrebarea dacă condiționalitatea extinderii mai poate fi considerată cel mai eficient instrument de politică externă de care dispune Uniunea la ora actuală.

Cuvinte-cheie: *Uniunea Europeană; Turcia; europenizare; condiționalitate; Politica de Extindere.*

Bogdan Mureșan este coordonator de proiect și expert în cadrul Biroului Studii și Analize, Institutul European din România. Are studii de specialitate în domeniul relațiilor internaționale și afacerilor europene, iar aria sa de interes cuprinde Politica de Extindere, Politica Europeană de Vecinătate (cu precădere Parteneriatul Estic), geopolitica și studiile de securitate (bogdan.muresan@ier.ro).

CUPRINS

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL 1. UNIUNEA EUROPEANĂ CA ACTOR GLOBAL.....	8
CAPITOLUL 2. POLITICA DE EXTINDERE	14
CAPITOLUL 3. DINAMICA RELAȚIILOR UE-TURCIA.....	18
CAPITOLUL 4. ARGUMENTE PRO ȘI CONTRA ADERĂRII	27
CAPITOLUL 5. CONCLUZII ȘI POSIBILE EVOLUȚII VIITOARE	43
BIBLIOGRAFIE	45

Introducere

Actuala eră a globalizării și a interdependențelor complexe, cu efectele sale ambivalente evidențiate de criza economică globală și de resurgența statelor-națiune pe fondul crizei migrațiilor cu care confruntă Europa, a fost salutăată cu mult entuziasm de liderii politici occidentali ca marcând sfârșitul celei maniheiste, bipolare, a Războiului Rece, caracterizată de lupta pentru supremația mondială între cele două superputeri – Statele Unite ale Americii (reprezentând viziunea liberală și a economiei de piață asupra lumii) și fosta Uniune Sovietică (reprezentând viziunea socialistă și a economiei centralizate asupra lumii). Amploarea, varietatea și accelerarea interconectivităților au devenit din ce în ce mai evidente în fiecare sferă a vieții internaționale, de la cea militară la cea economică și cea culturală. Noi provocări globale și amenințări asimetrice precum cele reprezentate de flagelul terorismului, statele fragile sau în curs de eșuare, schimbările climatice sau conflictele interetnice și-au făcut loc pe agenda politică a actorilor statali și a principalelor organizații internaționale.

Globalizarea, cu toate că nu este nicidecum un fenomen nou, poate fi conceptualizată ca o modificare sau transformare structurală la scară spațială a organizării sociale umane ce leagă comunități îndepărtate și extinde raza relațiilor de putere dincolo de regiuni și continente, spargând teoretic bariera frontierelor fizice clasice. Globalizarea afectează în aceeași măsură statele mari și mici și, cu toate că nimeni nu se află la cârma acestui proces, de regulă modificările produse sunt calitative și ireversibile. „Sfârșitul Războiului Rece a marcat și depășirea divizării Europei specifică perioadei anterioare. Reunificarea celor două state germane, prăbușirea comunismului în Estul Europei și implozia URSS (întregită de retragerea forțelor militare sovietice din Centrul Europei) au deschis noi perspective unificării continentului”¹. Și, cu toate că a redus decalajele în ceea ce privește avuția națiunilor, în plan interstatal, globalizarea a creat totodată clivaje sociale prin adâncirea disparităților de venit în interiorul aceluiași națiuni, în plan intrastatal. Iar acest aspect este semnalat și fructificat de politicieni populiști care subminează din interior ordinea mondială liberală, arătând că Occidentul nu este capabil să gestioneze în mod echitabil succesul propriului model de dezvoltare.

Pe acest fundal, Uniunea Europeană poate fi considerată drept o tentativă temerară de controlare a forțelor centrifuge ale globalizării, și nu de combatere a acestora, prin regionalizare, în care o parte a atributelor suverane ale statelor membre sunt delegate, spre a fi gestionate sub

¹ Mihail E. Ionescu, „Uniunea Europeană și Distribuția Globală a Puterii: Viitorul Relațiilor Transatlantice”, text prezentat public la Institutul European din România în 2006.

spectrul intereselor comune, instituțiilor europene. Este demn de menționat că UE este cea mai avansată entitate de acest tip², aflată în prezent la stadiul de uniune economică și monetară incompletă. Stadiul ultim ar trebui să fie cel al unei uniuni politice, însă evoluții recente la nivel european nu lasă să se întrevadă prea multe motive de optimism în acest sens. Stabilirea unei federații europene între statele suverane rămâne o sarcină dificilă mai ales din cauza contradicției dintre profunzimea integrării și pragmatismul rațional al statului-națiune, principalul actor al relațiilor internaționale.

Angrenată într-un mozaic internațional complex și deosebit de dinamic, caracterizat cel puțin în ultimii doi-trei ani de o recrudescență a amenințării teroriste pe continentul european, de manifestări violente ale euroscepticismului ce au culminat cu votul favorabil ieșirii Marii Britanii din Uniune și de cea mai gravă criză globală a refugiaților de cel de-al doilea război mondial încoace³, una dintre prioritățile Comisiei Juncker era de a face din Uniunea Europeană „un actor global mai puternic”⁴. În acest sens, UE, în calitate de putere normativă, și-a propus, printre altele, să contribuie la instaurarea unui climat de pace și stabilitate în vecinătatea europeană, prin continuarea negocierilor de extindere, în special cu Balcanii de Vest, dar și cu Turcia, care și-a început apropierea de Comunitatea Economică Europeană în 1959 și a semnat un acord de asociere cu aceasta încă din 1963. Pentru liderii turci de la vremea respectivă, concretizarea perspectivelor aderării la proiectul european ar fi reprezentat poate încununarea ultimă a reformelor de modernizare și secularizare promovate de fostul erou de la Gallipoli și fondator al Turciei moderne, Mustafa Kemal Atatürk, cel care a abolit sultanatul și a proclamat republica în octombrie 1923. Turcia era în 1963 o țară ce prezenta anumite trăsături democratice, însă care experimentase cu doar trei ani înainte prima dintre cele patru lovituri de stat militare ce aveau să se producă în interiorul său în următorii 35 de ani. Cea mai recentă a avut loc la mijlocul lunii iulie 2016, când o parte a armatei turce a încercat să schimbe în mod brutal regimul condus de președintele Recep Tayyip Erdoğan și de partidul acestuia AKP (Partidul Dreptății și Dezvoltării).

La nivel european, în conformitate cu viziunea expusă de Jean-Claude Juncker încă din timpul campaniei sale electorale, „nicio nouă extindere nu ar urma să aibă loc în următorii cinci

² O entitate politică non-westfalică, ce nu se supune logicii moderne a anarhiei ca principiu ordonator structural. Pentru o discuție mai amplă în acest sens, a se consulta Radu-Sebastian Ungureanu, „Abordarea securității internaționale de către Uniunea Europeană”, în George Anglițoiu (coord.), *Europeanizarea: studii de guvernare și securitate*, (București: Editura C.H. Beck, 2015), pp. 18-29.

³ Declarație oficială a Comisarului European pentru Migrație și Afaceri Interne, Dimitris Avramopoulos, accesată la 20.07.2016, disponibilă la: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5498_en.htm.

⁴ Site-ul Comisiei Europene, „A Stronger Global Actor”, accesat la 20.07.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/priorities/global-actor/index_en.htm.

ani”⁵ (adică pe perioada mandatului actualei comisii, început la 1 noiembrie 2014), accentul urmând să fie pus pe creștere economică, coeziune și stabilitate financiară. Tot în 2014, Juncker avertiza, cu trimitere la Turcia, că „un stat care interzice Twitter nu are ce căuta în Uniunea Europeană”⁶. Între timp, criza migranților a modificat substanțial datele ecuației și atitudinea *leadershipului* european la adresa Ankarei, însă problemele de fond au rămas și unele chiar s-au acutizat pe fondul măsurilor punitive adoptate de regim în urma loviturii de stat eșuate, după cum notează și raportul de progres în vederea aderării Turciei realizat de Comisia Europeană pentru anul 2016. Fără îndoială că aderarea Turciei rămâne o mare provocare pentru UE, iar preocupările comunității europene țin în principal de dimensiunea țării, de populația sa, cultura, limba, religia și regimul politic al acesteia, dar și de faptul că un nou stat implică modificări la nivel instituțional, mai precis modificări aduse arhitecturii normative și funcționale a UE. Un peisaj complicat și mai mult de decizia fatidică și istorică, adoptată prin referendum la 23 iunie 2016, a Marii Britanii de a părăsi Uniunea Europeană.

Cu toate că în cazul Turciei niciuna dintre părți nu pare, cel puțin la nivel retoric, să își dorească cu adevărat să renunțe la negocierile de aderare începute în 2005, acestea se derulează cu dificultate, cu 16 capitole de negociere deschise până acum și doar unul dintre ele închis provizoriu. Negocierile au fost chiar sistate complet pe perioada președinției cipriote a Consiliului UE în al doilea semestru al lui 2012. Care este stadiul actual și care sunt perspectivele de aderare ale Turciei, a cărei relații cu integrarea europeană a început în urmă cu peste cinci decenii?⁷. Putem vorbi despre o dilemă a europeanizării Turciei, între aderarea la UE și prezervarea tradiției islamice? Și, nu în ultimul rând, cum pot influența lupta împotriva autointituluatului Stat Islamic și criza migranților evoluția acestui dosar?

În încercarea de a explora variante de răspunsuri pentru aceste întrebări, prezentul document de lucru (*working paper*), fără a avea ambiția unui material exhaustiv, apelează la o metodologie ce vizează în principal analiza critică a literaturii de specialitate consacrate subiectului, a unor evoluții istorice și date statistice relevante, dar și a declarațiilor și documentelor oficiale făcute sau produse de oficiali sau instituții reprezentând Uniunea Europeană și administrația de la Ankara. Ulterior, acestea vor servi conturării unor argumente pro și contra aderării și, în final, a unor posibile scenarii descriptive de viitor pentru relația dintre cele două entități.

⁵ *Ibidem*.

⁶ EurActiv, „Juncker and Schulz say ‘no’ to Turkey in last TV duel”, accesat la 21.07.2016, disponibil la: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/juncker-and-schulz-say-no-to-turkey-in-last-tv-duel/>.

⁷ Site-ul Comisiei Europene, „Extinderea UE”, accesat la 21.07.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/economy_finance/international/enlargement/index_ro.htm.

Instrumentarul teoretic și conceptual este furnizat de *Politica de Extindere*, de *transgubernamentalismul intensiv*, ca modalitate de elaborare a politicilor europene (în care statele sunt considerați actori raționali ce dețin rolul principal pe scena UE) specifică etapei actuale de negocieri cu Turcia, completat cu elemente desprinse din Teoria Relațiilor Internaționale și a Studiilor Europene, adecvate cercetării și studiului de caz.

Astfel, în prima secțiune a lucrării, este analizat, pe scurt, potențialul de actor global al Uniunii Europene, cu accent pe capacitatea de putere normativă a acesteia. Următoarele două capitole sunt dedicate politicii de extindere a UE, ca instrument de exercitare substanțială a acestei puteri normative, respectiv, dinamicii și evoluției istorice a relațiilor dintre Turcia și comunitatea europeană. Următoarea secțiune trasează avantaje și dezavantaje ce pot fundamenta o eventuală dilemă a europenizării Turciei, atât pentru guvernul turc, cât și pentru Bruxelles. Cu toate că ar fi hazardat să emitem previziuni legate de un calendar exact al negocierilor, în prezent parcă mai mult decât niciodată, integrarea Turciei ar putea deveni o necesitate strategică pentru UE, în consonanță cu ambițiile acesteia de a juca un rol cu adevărat important în politica și economia mondială și de a-și reduce dependența energetică față de Rusia. O privire de ansamblu asupra perspectivelor actuale de evoluție a relațiilor dintre Uniunea Europeană și Turcia servește drept concluzii pentru lucrarea de față.

1. Uniunea Europeană ca actor global

În cea mai mare parte a ultimilor 70 de ani, Statele Unite ale Americii, Canada și o Europă angajată într-un proces de integrare graduală după 1945 (cunoscută sub numele de Uniunea Europeană după Tratatul de la Maastricht din 1993) au constituit o zonă vastă de pace, prosperitate și democrație. Comunitatea transatlantică numără în prezent peste 900 de milioane de locuitori și peste 30 de țări. Prin forța sa transformatoare și vocația sa normativă ea a devenit un exemplu de cooperare regională emulat în Africa, America Latină și Asia de Sud-Est, servind drept custode al ordinii mondiale liberale.

În opinia fostului consilier al premierului britanic Tony Blair și diplomat european Robert Cooper, după încheierea Războiului Rece, lumea și ordinea politică internațională au intrat într-o fază de transformare mai amplă chiar decât cele generate de marile evenimente revoluționare din istoria universală, precum Revoluția Franceză (1789), Congresul de la Viena (1815) sau Conferința de Pace de la Paris (1919). „Trăim într-o lume nouă, însă nu există nicio nouă ordine mondială (pentru a utiliza o expresie la modă în anii de după 1990), nicio nouă

dezordine mondială (pentru a utiliza o expresie care a devenit și mai la modă)”⁸. În *Destrămarea Națiunilor*, Cooper vorbește despre un sistem internațional postmodern structurat în jurul Uniunii Europene, cu „o zonă de siguranță în Europa și una de haos și pericole în afara sa”⁹. De fapt, încă de la apariția Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO) în 1952, „părinții fondatori” ai UE au avut la bază dorința primordială de reconciliere franco-germană și evitarea izbucnirii unui nou război european și mondial, pornind de la principiul liberal că țările care întrețin bune relații comerciale sunt mai puțin dispuse să se războiască între ele. Se poate spune că acest obiectiv al păcii europene, coroborat de teoria păcii democratice, a fost atins, iar în prezent este de neconceput un conflict violent între statele membre UE, care formează o veritabilă *comunitate de securitate*¹⁰. Potrivit lui Cooper, prin extinderea Uniunii Europene se dorea consolidarea acestui sistem, din care forța era exclusă ca modalitate de soluționare a diferendelor, iar drepturile omului și libertățile civile erau respectate.

„Globalizarea are propria structură de putere, cu mult mai complexă decât cea a Războiului Rece”, care „era echilibrat la centru de cele două superputeri: Statele Unite și Uniunea Sovietică”¹¹, potrivit lui Thomas Friedman. După cum ne-a dovedit ultimul sfert de secol, încheierea Războiului Rece nu s-a tradus cu necesitate printr-o atenuare a naturii conflictuale a relațiilor internaționale, ci mai degrabă printr-o modificare de paradigmă. La rândul său, Joseph Nye observă că în prezent lumea este distribuită după un tipar ce seamănă cu un joc de șah complex și tridimensional.¹² Pe tabla de șah de deasupra, puterea militară este în mare parte unipolară și, cel mai probabil, SUA își va menține supremația încă mult timp la acest capitol. În partea mediană însă, puterea economică este multipolară de peste un deceniu, iar Statele Unite, Europa, Japonia și China joacă de la un nivel apropiat de valoare, în timp ce alte state vin puternic din spate – statele BRICS. „Tabla de șah inferioară este tărâmul relațiilor transnaționale care trec de granițe și ies de sub controlul guvernamental.”¹³

În timpul crizei, economia Uniunii Europene a depășit-o pe cea a Statelor Unite ale Americii, cu toate că din punct de vedere militar diferența continuă să fie uriașă în favoarea celei din urmă. Până în 2014, PIB-ul în prețurile actuale de la nivelul UE28 a ajuns la 13,9

⁸ Robert Cooper, *Destrămarea Națiunilor*, (București: Univers Enciclopedic, 2007), p. 81.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Definită de Adler și Barnett drept o „regiune transnațională compusă din state suverane, ale căror popoare mențin așteptări întemeiate asupra schimbărilor pașnice”. Emanuel Adler, Michael Barnett, „A Framework for the Study of Security Communities”, în Emanuel Adler, Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), p.30.

¹¹ Thomas L. Friedman, *Lexus și Măslinul*, (Iași: Polirom, 2008), p. 34.

¹² Joseph S. Nye, Jr., *Viitorul Puterii*, (București: Polirom, 2012), p. 14.

¹³ *Ibidem*.

trilioane EUR (13 900 miliarde EUR), fiind cu circa 6,2 % mai mare decât cel din SUA.¹⁴ Iar populația de 510 de milioane de persoane a Uniunii este considerabil mai mare decât cele 320 de milioane ale Statelor Unite ale Americii. Luate individual, poate că Marea Britanie, Franța sau Germania nu vor reuși vreodată să prindă din urmă Statele Unite ale Americii, dat fiind că fiecareia dintre ele îi lipsesc populația și resursele necesare. Pe de altă parte, decizia Marii Britanii de a părăsi Uniunea Europeană ca urmare a rezultatului unei consultări populare¹⁵, care i-a luat prin surprindere inclusiv pe partizanii *Brexit*, a avut efectul unei unde de șoc resimțite pe plan internațional. Impactul politic, economic și social al acestei decizii istorice a unui stat membru de a accesa articolul 50 al Tratatului de la Lisabona (ce le oferă celor două părți un termen de doi ani pentru a stabili termenii „divorțului”) este încă greu de estimat și creează un precedent periculos.

În contextul în care am putea presupune că globalizarea va continua să fie principalul factor ce va modela politica internațională, transformarea puterii economice în influență politică va rămâne o miză esențială într-un sistem internațional mult mai eterogen. Dar, cu toate că în plan economic Uniunea Europeană ar putea fi un gigant (la nivelul anului 2014, UE28 deținea 23,8% din PIB-ul mondial, fiind urmată de SUA cu 22,2%¹⁶), cu siguranță că, în plan politic, în calitatea sa de putere normativă, ambițiile nu îi sunt întotdeauna confirmate de rezultate și evoluții concrete „în teren”. Principalul resort utilizat de Uniunea Europeană în acțiunea sa de actor global este ceea ce în literatura de specialitate este cunoscut drept *soft power*¹⁷, mai exact abilitatea de a obține ceea ce îți dorești prin forța atracției și persuasiunii, mai degrabă decât prin coerciție și recompense. „Acest lucru este demonstrat de faptul că UE favorizează în relațiile internaționale persuasiunea (cooperarea cu terți) față de forța militară și multilateralismul ca reacție la unilateralismul apărut și promovat cu forța în ultimii ani”¹⁸. Cu toate că generalul Mihai Ionescu făcea această remarcă în 2006, unilateralismul menționat fiind cel de sorginte americană (afirmat cu tărie prin invaziile din Afghanistan și Irak din 2001 și, respectiv, 2003), evoluții geopolitice de dată mai recentă atestă că ea rămâne la fel de valabilă și un deceniu mai târziu. Iar o cauză principală pentru această stare de fapt este că Europa nu

¹⁴ Site-ul Eurostat, „The EU in the world” (ediția 2016), accesat la 28.12.2016, textul integral al raportului este disponibil la: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7589036/KS-EX-16-001-EN-N.pdf/bcabc30c-0be9-4c2e-a06d-4b1daead493e>.

¹⁵ BBC News, „Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU”, accesat la 25.07.2016, disponibil la: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887>.

¹⁶ Eurostat, „The EU in the world”.

¹⁷ Termenul de *soft power* (putere blândă) a fost folosit pentru prima dată de Joseph Nye Jr. într-un articol publicat în revista *Foreign Policy* în anul 1990. Articol disponibil la: <http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/PPA-730-27/Nye%201990.pdf>.

¹⁸ Mihail E. Ionescu, *textul citat*.

deține capacități militare pe măsura resurselor sale economice. Îi lipsește încă acel *hard power* (putere brută) consistent, adică forța militară și capacitatea de proiecție a acesteia la nivel global. Ce presupune însă puterea normativă a Uniunii Europene, menționată anterior?

După ce analizează propuneri de interpretare a UE ca o putere militară și putere civilă, Ian Manners sugerează un concept alternativ, în opinia sa cel mai adecvat pentru a surprinde rolul Uniunii Europene pe scena internațională, în speță acela de *putere normativă*, pe care o definește drept o „natură ideatională caracterizată prin principii comune și o disponibilitate de a ignora convențiile de tip westfalic”¹⁹, tradusă printr-un angajament față de principii, valori și norme universale ce guvernează relațiile dintre statele membre și dintre UE și țări terțe. Această viziune a fost instituționalizată prin așa-numitele *criterii de la Copenhaga*²⁰, un set de principii comune la care orice stat aspirant trebuie să le îndeplinească pentru a deveni membru al Uniunii Europene. Potrivit lui Manners, bazele normative ale Uniunii Europene sunt concentrate în cinci norme centrale: *centralitatea păcii*, *ideea de libertate*, *democrația*, *statul de drept* și, nu în ultimul rând, *respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*. Acestea sunt completate și de patru norme așa-zis „minore”: *solidaritatea socială*, *antidiscriminarea și protecția minorităților*, *dezvoltare durabilă* și *buna guvernare*.²¹ Capabilitățile normative ale UE, despre care s-ar putea spune că reprezintă un ghid de politică externă comun, se regăsesc în politicile și practicile ce țin de relațiile cu vecinii, de la Politica Europeană de Vecinătate și dimensiunile sale regionale (Parteneriatul Estic, Uniunea pentru Mediterana și Sinergia Mării Negre) la cooperarea transfrontalieră și, în cel mai potent instrument de politică externă aflat la dispoziția sa, Politica de Extindere. Condiționalitatea aderării, mai ales filonul său politic, are capacitatea de a modifica structura stimulentei pentru țările candidate astfel încât să alimenteze modificări interne structurale, de substanță, pe care statele membre le doresc și le așteaptă din partea celor aspirante. Deși corelația dintre perspectiva aderării și modernizarea democratică a statelor din Balcanii de Vest și Turcia atestă puterea transformatoare a condiționalității politice, există numeroase exemple de state incluse în Politica de Vecinătate în care UE a părut mai degrabă interesată de stabilitate decât de consolidarea liberalismului constituțional și, implicit, a bunei guvernări.

Andrew Moravcsik mergea în 2010 până la a considera Uniunea Europeană drept a doua superputere, alături de SUA, într-o lume caracterizată de bipolarism: „Europa este singura

¹⁹ Ian Manners, „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms”, în *JCMS*, vol. 40, nr. 2 (2002), p. 239.

²⁰ Criteriile de aderare au fost enunțate în declarația Consiliului European de la Copenhaga din iunie 1993. Acestea pot fi consultate accesând: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.htm.

²¹ Ian Manners, *art. cit.*, p. 242-243.

regiune din lume, pe lângă Statele Unite ale Americii, capabilă să exercite o influență globală de-a lungul întregului spectru al puterii, de la *soft* la *hard*²². O întrebare-cheie, ce se impune a fi avută în vedere în evaluarea viitoare a resurselor de putere ale Uniunii, este dacă aceasta va reuși să dea dovadă de suficientă coeziune pentru a vorbi cu o singură voce pe o gamă variată de probleme interne și internaționale sau dacă, din contră, va rămâne o grupare de state autolimitată, cu un proces decizional dominat de identitățile naționale, culturile politice și interesele externe uneori contradictorii ale statelor membre. În cea mai recentă carte a sa consacrată ordinii mondiale, Henry Kissinger face următoarea remarcă în acest sens: „Uniunea Europeană diminuează caracterul suveran și funcțiile guvernamentale tradiționale ale statelor din componența ei”, dar „politica europeană rămâne în principal una de tip național și, în multe țări, obiecțiile față de politica UE au devenit o majoră problemă internă”²³. Acest ultim aspect a fost confirmat de însuși președintele Comisiei Europene Jean-Claude Juncker în discursul său privind Starea Uniunii din 2016, când a recunoscut cu franchețe-i caracteristică faptul că UE se confruntă cu o „criză existențială”, pe fondul îngrijorărilor crescânde ale cetățenilor europeni privind controlul granițelor exterioare și lupta împotriva terorismului.²⁴

Și să nu uităm că toate aceste atribute nu i-au fost de prea mare ajutor blocului comunitar atunci când a fost pus în situația de a răspunde unor agresiuni și violențe grave produse în imediata sa vecinătate. Lăsând la o parte eșecurile ce au marcat implicarea Uniunii Europene în războaiele din fosta Iugoslavie din anii 1990, ultimii ani au avut darul de a trezi odată pentru totdeauna Uniunea din visul postmodern al lui Cooper. Războiul fulger ruso-georgian din vara lui 2008 și, mai recent, criza din Ucraina atestă ambițiile geopolitice cu iz revanșard ale Federației Ruse, care își joacă cu abilitate cartea energetică, mai ales în relația cu Uniunea Europeană, și nu ezită să recurgă la forța armată clasică pentru a-și impune punctul de vedere și a testa limitele de suportabilitate ale Occidentului. După cum remarca Walter Russell Mead, „fie că vorbim despre forțele rusești care au invadat Crimeea, despre China care face revendicări agresive în apele sale de coastă, despre Japonia care răspunde cu o strategie din ce în ce mai îndrăzneată sau despre Iranul care încearcă să își folosească alianțele cu Siria și Hezbollah pentru a domina Orientul Mijlociu, jocurile de putere de modă veche s-au reîntors pe scena relațiilor internaționale”²⁵. Într-un punct de vedere similar, dar mai puțin general, Dacian Duna

²² Andrew Moravcsik, „Europe: Rising Superpower in a Bipolar World”, în Alan S. Alexandroff, Andrew F. Cooper (eds.), *Rising States, Rising Institutions*, (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010), pp. 151-174.

²³ Henry Kissinger, *Ordinea Mondială*, (București: Editura RAO, 2014), p.81.

²⁴ The Guardian, „EU is facing existential crisis, says Jean-Claude Juncker”, accesat la 10.10.2016, disponibil la: <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/13/jean-claude-juncker-eu-is-facing-existential-crisis>.

²⁵ Walter R. Mead, „The Return of Geopolitics”, în *Foreign Affairs*, vol. 93, nr. 3 (2014), pp. 69-79.

reuşeşte să surprindă esenţa situaţiei dificile în care se află UE: „Deşi nu totul se leagă de geopolitică şi geostrategie, trebuie subliniat faptul că Europa nu îşi poate permite să ignore revenirea Rusiei ca actor strategic global, care poate ameninţa securitatea, stabilitatea şi pacea continentului, mai ales în partea sa vulnerabilă: Europa de Est”²⁶.

Mai mult, pe lângă faptul că are puţine succese diplomatice la activ (dintre care poate cel mai notabil ar fi Acordul de la Bruxelles mediat între sârbi şi kosovari²⁷) şi o colaborare restrânsă, în general, în domeniul securităţii comune – începe să fie ridicată cât mai serios întrebarea legată de cât timp îşi va mai permite Uniunea să nu aibă o politică de apărare comună –, „UE este şi va continua să fie în viitor din ce în ce mai dependentă de importurile de energie”²⁸, mai exact de importurile de gaze naturale ruseşti, care reprezintă singura alternativă pentru numeroase state membre. Uniunea Europeană importă peste jumătate din totalul energiei pe care o consumă, iar dependenţa sa faţă de importuri este în mod special pronunţată în cazul ţiteiului (peste 90%) şi al gazelor naturale (66%). Drept urmare, Comisia Europeană a lansat în 2014 o strategie pentru securitatea energetică a Uniunii, menită să asigure o aprovizionare constantă şi suficientă cu energie pentru economiile şi cetăţenii europeni.²⁹ Gazele neconvenţionale, precum gazele de şist, ar putea întări securitatea energetică a UE, dar ele reprezintă un teren nou şi s-au lovit de o rezistenţă politică fermă din partea anumitor state membre. Anularea proiectului de gazoduct South Stream, anunţată de Vladimir Putin cu ocazia unei vizite la Ankara³⁰, nu a fost cu siguranţă un motiv de sărbătoare pentru europeni. Relaţiile dintre Rusia şi Turcia s-au alienat pe fondul tensiunilor legate de implicare Moscovei în conflictul din Siria, dar au primit un nou îmbold prin semnarea unui important acord energetic în prezenţa şefilor de stat ai celor două ţări la Istanbul în octombrie 2016.

²⁶ Dacian Duna, „Uniunea Europeană între normele puterii şi puterea normelor”, în George Angheloiu (coord.), *Europeanizarea: studii de guvernare şi securitate*, (Bucureşti: Editura C.H. Beck, 2015), pp. 45-62.

²⁷ Site-ul SEAE, „Serbia and Kosovo reach landmark deal”, consultat la 05.08.2016, disponibil la: http://eeas.europa.eu/top_stories/2013/190413_eu-facilitated_dialogue_en.htm.

²⁸ Tamas Szigetvari, „EU-Turkey Relations: Changing Approaches”, în *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 14, nr. 1 (2014), pp. 34-48.

²⁹ Comisia Europeană, „European Energy Strategy”, accesată la 27.12.2016, disponibilă la: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566>.

³⁰ Bloomberg, „Putin Scraps South Stream Gas Pipeline After EU Pressure”, consultat la 05.08.2016, disponibil la: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-01/putin-halts-south-stream-gas-pipeline-after-pressure-from-eu>.

2. Politica de Extindere

În timpul Războiului Rece, pe vremea când lumea era împărțită în cele două „lagăre”, prin intermediul politicii de extindere numărul de membri al comunității europene s-a dublat de la cei șase membri fondatori (Franța, Germania de Vest, Italia și Benelux). După sfârșitul Războiului Rece, de la mijlocul anilor ‘90 ritmul extinderii s-a accelerat spectaculos, mai ales în interiorul fostei sfere de influență nemijlocită și suveranitate limitată a Uniunii Sovietice, după prăbușirea acesteia în 1991. „Sfârșitul Războiului Rece a transformat așadar extinderea într-un subiect constant în agenda UE”³¹. Pe lângă beneficiile fizice, cuantificabile în termeni de teritoriu și populație, noii membri extind piața unică europeană, pot influența pozitiv eficiența politicilor comune, își aduc propriul aport cultural în mixul european, iar extinderea a rămas cel mai puternic instrument de politică externă al UE. Procesul de extindere datează de la crearea CEE în 1957 și a evoluat în tandem cu aprofundarea integrării europene. Spre deosebire de imperiile clasice, care recurgeau la forța fizică și amenințări pentru a-i extinde teritoriul sau sfera de influență, UE poate fi considerată un imperiu neomedieval³², ce reușește să scape logicii westfalice și își extinde granițele exterioare prin forța sa de atracție, prin elemente de *soft power*. Integrarea europeană promovează centralizarea puterii instituțiilor și transferul gradual de autoritate la nivel european, ceea ce suscită îngrijorări legate de erodarea suveranității, un atribut asociat în mod tradițional cu exclusivitatea și supremația statului și a voinței poporului. Fără a fi subliniată sau nominalizată ca atare în mod direct, problema suveranității naționale a statelor membre a constituit cel mai disputat subiect în cadrul Uniunii, încă de la semnarea Tratatului de la Roma. „Rezultatul este un hibrid, ceva între un stat și o confederație, care operează prin reuniuni ministeriale și o birocrație comună, - mai degrabă ca Sfântul Imperiu German decât ca Europa secolului al XIX-lea”³³.

Bazele juridice ale aderării la Comunitățile și Uniunea Europeană și ale extinderii acestora de după 1991, spre est și sud, se regăsesc în Tratatul de la Maastricht și în Tratatul de la Amsterdam. Temeiul juridic care reglementează politica de extindere este Articolul 49 al TUE de la Amsterdam, ce stipulează următoarele: „*Orice stat european care respectă valorile prevăzute la articolul 6 alineatul (1) poate solicita să devină membru al Uniunii. Statul solicitant adresează cererea sa Consiliului, care se pronunță în unanimitate după consultarea Comisiei și după avizul conform al Parlamentului European, care se pronunță cu majoritatea*

³¹ Ulrich Sedelmeier, „Extinderea”, în Helen Wallace, Mark A. Pollack și Alasdair R. Young, *Elaborarea Politicilor în Uniunea Europeană*, (București: Institutul European din România, 2011, Ediția a 6-a), pp. 339-360.

³² Pentru o amplă analiză a conceptului, a se consulta Jan Zielonka, *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*, (Oxford: Oxford University Press, 2006).

³³ Henry Kissinger, *op cit.*, p. 81.

absolută a membrilor din care este constituit. Condițiile admiterii și adaptările impuse de acestea tratatelor pe care se întemeiază Uniunea fac obiectul unui acord între statele membre și statul solicitant. Acest acord se supune ratificării de către toate statele contractante, în conformitate cu normele lor constituționale”³⁴. Valorile și principiile europene la care se referă articolul sunt libertatea, democrația, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, dar și statul de drept. Mai exact, cele cinci valori cardinale (alături de primatul păcii) ce formează nucleul dur al puterii normative descrise de Manners. Acestea li se adaugă și Criteriile de la Copenhaga, ce introduc condiții calitative care vizează nu doar respectarea *aquisului comunitar*, ci și criteriile politice și economice. Comisia Europeană este responsabilă de evaluarea periodică a gradului de pregătire a țărilor candidate la aderare și formulează anual rapoarte privind progresele înregistrate.

Până acum, UE a trecut prin șapte etape de extindere, cel mai recent membru al familiei europene fiind Croația (care a avut capitole suplimentare de negociat față de România și Bulgaria). Utilizarea de către UE a condiționalității în privința drepturilor omului și a democrației a sporit semnificativ în contextul extinderii spre est. În prezent, Albania, Turcia, Republica Macedonia, Muntenegru și Serbia sunt state candidate. Islanda și-a anunțat în mod oficial retragerea candidaturii pentru aderarea la UE în martie 2015, pe fondul venirii la putere a unei formațiuni eurosceptice³⁵. Jordan Bărbulescu delimitează procesul de extindere-aderare în două mari etape. Astfel, potrivit acestuia, între 1972 și 1989, am asistat la unificarea Europei Occidentale sub stindardul democrației occidentale, în timp ce extinderile succesive post-1989 au avut în vedere unificarea vestului cu estul european, scăpat de sub umbrela dominației sovietice, sub semnul recuperării valorilor democratice occidentale.³⁶ După dizolvarea solidarității proletare internaționale, „țările Europei de Est au fost confruntate cu o triplă tranziție: de la dictatura comunistă la democrația pluralistă, de la administrația centrală la economia de piață și de la imperialismul sovietic hegemonic la o totală independență a statului”³⁷. Extinderea Uniunii cu statele în curs de tranziție din centrul și estul Europei a reprezentat nu doar din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ o provocare semnificativă, mai ales prin prisma diferențelor economice și a dificultăților structurale reminiscente ale

³⁴ Textul integral al Tratatului de la Amsterdam poate fi consultat la:

<http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>.

³⁵ EurActiv, „Iceland officially drops EU membership bid”, accesat la 07.08.2016, disponibil la:

<http://www.euractiv.com/sections/enlargement/iceland-officially-drops-eu-membership-bid-312877>.

³⁶ Jordan Bărbulescu, *Noua Europă. Identitate și model european*, (Iași: Polirom, 2015), pp. 263-264.

³⁷ Robert Bideleux, Richard Taylor, *European Integration and Disintegration*, (Londra: Routledge, 1996), p. 225.

perioadei comuniste, amplificate de forțele centrifuge ale globalizării și, pe cale de consecință, de presiuni concurențiale crescânde.

Procedurile pentru negocierile de aderare au fost în mare măsură stabilite în cadrul negocierilor pentru prima extindere, ce au fost purtate cu Marea Britanie, Irlanda, Danemarca și Norvegia. În orice caz, chintesența negocierilor de aderare este aceea că *acquisul comunitar* nu este negociabil, motiv pentru care în istoria UE concesiile, cu toate că au existat, au fost destul de limitate³⁸. Uniunea Europeană se așteaptă ca și candidații să se adapteze unilateral la legislația UE în vigoare, chiar dacă politicile și practicile consacrate nu se mulează perfect pe specificul național. Marja de negociere este destul de limitată, traducându-se de regulă printr-un calendar pentru adoptarea *acquisului*, mai degrabă decât derogări permanente.³⁹

După cum am menționat anterior, extinderea, potențată de forța transformatoare a condiționalității pozitive, poate fi considerată un instrument de politică externă, poate cel mai eficient de care dispune Uniunea la ora actuală. Fostul comisar european pentru extindere Ștefan Füle remarca faptul că „extinderea continuă să fie cea mai eficientă politică a Uniunii Europene”⁴⁰. Supralicitând, am putea aprecia că extinderile NATO și UE începând cu anii 1990 sunt cele mai de succes politice întreprinse de niște organizații internaționale după încheierea Războiului Rece. În primul rând, prin consolidarea democrațiilor fragile a căror istorie a fost marcată în perioada comunistă de regimuri autoritare și represive în interiorul unei comunități internaționale prospere și democratice, „postmoderne”, reluând unul dintre termenii preferați ai lui Cooper, unul dintre arhitecții Strategiei de Securitate Europeană adoptate în 2003. În al doilea rând, extinderea reprezintă o pârgie de politică externă prin utilizarea strategică pe post de stimulent a acceptării ca membru pentru a genera sau menține modificări politice specifice în statele aspirante. În ultimii ani însă, criza financiară și economică cu efecte la nivel global, turbulențele cronicizate din interiorul zonei euro și o recrudescență a euroscepticismului și naționalismului toxic pe fondul crizei migranților au erodat din interior puterea normativă și forța de atracție a Uniunii. Pe cale de consecință, extinderea, cândva o prioritate clară și o poveste de succes a integrării europene, a pierdut teren pe agenda de priorități politice din majoritatea statelor membre, inclusiv sub pretextul „oboselii extinderii” (*enlargement fatigue*). „Capacitatea UE de a folosi condițiile de aderare pentru obiectivele de politică externă este subminată și de dovada unei *oboseli a extinderii* ulterioară extinderii din 2007 și de accentul

³⁸ Derogările britanice, daneze și irlandeze nu reprezintă o modificare a *acquisului*, ci o excepție de la aplicarea sa. Negocierile respective au fost purtate în plin Război Rece, ceea ce le-a conferit un caracter aparte.

³⁹ Ulrich Sedelmeier, „Extinderea”, *op.cit.*

⁴⁰ Site-ul Comisiei Europene, „EU Enlargement: priorities for 2014”, comunicat de presă accesat la 15.08.2016, disponibil la http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-930_en.htm.

pus de oponenții extinderii pe *capacitatea de absorbție* a UE”⁴¹. Imperativele strategice ce favorizau extinderea, potențate de dorința de a evita o posibilă dilemă a excluderii, au cântărit mai greu decât aplicarea unei condiționalități stricte în cazul extinderii *big-bang* din 2004. Experiența României și a Bulgariei este grăitoare în acest sens. Cu toate că la momentul respectiv existau numeroase reticențe printre liderii europeni referitoare la faptul că cele două nu îndeplineau pe deplin condițiile aderării, ele s-au alăturat Uniunii la 1 ianuarie 2007. Însă îngrijorările legate de corupție și criminalitate organizată au condus la crearea unui mecanism extraordinar de monitorizare a ambelor țări după aderare, încă în vigoare.⁴² Indiferent de poziția avută față de rolul jucat de acest instrument, cert este că în perioada ce a urmat progresele în domeniu au fost consistente, iar România a devenit un exemplu de bune practici în domeniu și datorită condiționalității europene.

Poate că nimic nu ilustrează mai bine pierderea de elan a proiectului de extindere decât relațiile dintre UE și Turcia, cea mai veche aspirantă la statutul de membru al comunității europene. Dar pentru că în orice criză se află, de regulă, o oportunitate ascunsă, situația dramatică provocată de valurile migratoare provenite din Orientul Mijlociu și Africa de Nord au exercitat o presiune crescândă asupra Uniunii în sensul redeschiderii negocierilor de aderare cu partenerii strategici, printre care și Turcia, care a profitat de ocazie. Astfel, în pofida intransigenței mesajului de început de mandat al lui Juncker în ceea ce privește extinderea, în concluziile Consiliului European din 15 octombrie 2015 se vorbea despre o „reenergizare” a procesului de aderare cu Turcia⁴³. Și, cu ocazia întâlnirii lor din 29 noiembrie 2015 cu fostul premier turc Ahmet Davutoğlu, când a avut loc primul summit UE-Turcia, cei 28 de lideri europeni au confirmat dezghețarea negocierilor de aderare, consfințind rolul crucial al Turciei în găsirea unei soluții de perspectivă pentru criza migrației.

Transguvernamentalismul intensiv, specific etapei actuale de negociere dintre UE și Turcia, presupune că statele membre joacă un rol proeminent în stabilirea poziției de negociere a UE și a formei tratatelor de aderare. Pe de altă parte, nu ar trebui neglijat nici rolul informal al Comisiei, care poate negocia compromisuri și realizează raportul anual de evaluare a progreselor. În orice caz, trebuie menționat că negocierile de aderare au un caracter interguvernamental, ele fiind conduse de președintele Consiliului, și nu de cel al Comisiei, după

⁴¹ Ulrich Sedelmeier, „Extinderea”, *op.cit.*

⁴² Comisia Europeană, „Mecanismul de cooperare și verificare pentru Bulgaria și România”, rapoartele privind progresele înregistrate pot fi accesate la: http://ec.europa.eu/cvm/progress_reports_ro.htm.

⁴³ Associated Press, „EU, Turkey seek better relations at emergency refugee summit”, accesat la 17.08.2016, disponibil la: <http://bigstory.ap.org/article/60805ef1dc514199ac2bfd9257a0401f/eu-turkey-seek-better-relationships-emergency-refugee-summit>.

cum se întâmplă, de exemplu, în cazul negocierii acordurilor economice și comerciale cu state terțe.

3. Dinamica relațiilor UE-Turcia

„Europa este căminul nostru comun, pe care l-am unit în jurul unor norme, principii și valori comune”, se precizează în prima frază a secțiunii dedicate relațiilor UE-Turcia de pe site-ul Ministerului turc al Afacerilor Externe⁴⁴. Și putem spune că aceeași viziune era împărtășită și de principalul artizan al Turciei moderne, construită pe ruinele fostului Imperiu Otoman în 1923 de Mustafa Kemal Atatürk („Părintele turcilor”)⁴⁵. Atatürk a abolit stilurile vestimentare occidentale, adeseori cu semnificație religioasă, a promovat renunțarea la vălul islamic în rândul femeilor musulmane, a creat un sistem de învățământ secular și a închis toate instituțiile ce aveau la bază legea canonică musulmană. Mai mult, el a încurajat organizarea de diferite forme de divertisment cu iz occidental în Turcia pentru că era convins că stilul de viață occidental avea să fie cheia de boltă a transformării țării lui într-un stat național centralizat secular.⁴⁶ În 1928, constituția a dobândit în mod oficial un caracter laic prin înlăturarea mențiunii referitoare la faptul că religia statului turc este Islamul, iar secularismul a fost recunoscut drept unul dintre cele șase principii fundamentale ale statului. Un alfabet bazat pe cel latin a înlocuit scrierea arabă din Turcia otomană, iar în 1935 au fost adoptate numele de familie după modelul european.⁴⁷

Cu toate că după moartea lui Atatürk în 1938 s-a renunțat la secularismul radical, iar influența Islamului în viața publică a fost parțial restaurată, liderii politici turci care au introdus democrația multipartinică în 1950 au fost adepții unei modernizări politice, sociale și economice în spirit occidental, cu scopul de a redefini și a consolida locul acestui stat, cu o incontestabilă valoare geopolitică în bazinul extins al Mării Negre, pe scena globală. Așezată pe două continente și moștenind istoria Imperiului Otoman irefutabil legată de cea a Europei, relațiile Turciei cu precursora actualii Uniuni Europene datează în mod oficial din 31 iulie 1959, când Ankara a solicitat obținerea statutului de stat asociat la Comunitatea Economică Europeană (CEE), pe care l-a și obținut la 12 septembrie 1963 (intrat în vigoare la 1 decembrie 1964). Acordul de la Ankara din 1963, alături de Protocolul Adițional semnat la 23 noiembrie

⁴⁴ Site-ul MAE turc, „Turkey-EU Relations”, conținut disponibil la: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>.

⁴⁵ Având drept principii călăuzitoare cele *șase săgeți*: republicanism, populism, naționalism, etatism, secularism și reforma permanentă.

⁴⁶ Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalismul: Războiul împotriva Occidentului*, (București: Humanitas, 2016), p. 131.

⁴⁷ Peter Mansfield, *O istorie a Orientului Mijlociu*, (București: Humanitas, 2016), p.185.

1970⁴⁸, a constituit fundamentul relațiilor dintre Turcia și CEE și a furnizat cadrul în care a fost încheiat Acordul de Uniune Vamală, în vigoare de la 1 ianuarie 1996. Pe de altă parte, în cursul anilor '70, strategia de dezvoltare economică a Turciei, axată pe industrializare și substituția importurilor, a intrat în conflict cu angajamentul Ankarei de a liberaliza schimburile comerciale cu CEE. Mai mult, intervenția militară a Turciei din Cipru din 1974 (în urma unei lovituri de stat a ciprioților greci) și lovitura de stat militară din 1980 ce a înlăturat guvernul civil au condus la o deteriorare semnificativă a relațiilor dintre CEE și Turcia până în 1983, când au fost reluate alegerile multipartinice. Potrivit Constituției adoptate în 1982, după lovitura de stat din 1980, Turcia este o republică parlamentară și seculară. Cu toate că țara a progresat în direcția democrației liberale mai devreme decât diferite alte noi democrații, democrația turcă nu a fost încă consolidată, iar fragilitatea sa nu a fost pe deplin eliminată, după cum a dovedit-o și cea mai recentă tentativă de lovitură de stat.

Cu riscul unei autoasumate izolări în rândul celorlalte state musulmane ce priveau acest proces drept o trădare a moștenirii sale islamice, modernizarea Turciei în tandem cu Occidentul poate fi observată prin prisma unor realizări notabile: Turcia s-a alăturat Consiliului Europei în 1949, se numără printre membrii fondatori ai Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică creată în 1961, a aderat la Alianța Nord-Atlantică în 1952 și a solicitat aderarea la UE în urmă cu aproape 30 de ani, în 1987 (fiind titulara celei mai vechi solicitări de aderare încă nematerializate). O altă trăsătură fundamentală de politică externă a Turciei moderne a fost, cel puțin în perioada Războiului Rece și pe fondul amenințării comune reprezentate de Uniunea Sovietică, relația foarte apropiată cu Statele Unite ale Americii. În ciuda acestei „istorii comune”, relația dintre Turcia și Uniunea Europeană nu a fost nicidecum una ușoară, fiind practic un caz special și unic, marcat de numeroase sușuri și coborâșuri, precum și de lungi perioade de stagnare, precum „deceniul pierdut” din anii 1990. Supervizarea armatei asupra sistemului democratic, instabilitatea politică și economică, chestiunea cipriotă, dar și problematica drepturilor omului, în general, și a minorității kurde, în special, din Turcia au fost de regulă principalele responsabile pentru ritmul inconstant și inconsistent al interacțiunilor dintre Ankara și Bruxelles din ultimele cinci decenii. Extrapolând, am putea spune și că „multă vreme, principalele argumente împotriva aderării Turciei au fost rezumate de următorul slogan – *prea mare, prea săracă și prea musulmană*”⁴⁹, însă o astfel de ipoteză se remarcă, în mod

⁴⁸ Acordul prevedea realizarea progresivă a unei uniuni vamale, în vederea sporirii relațiilor economice și comerciale dintre Turcia și CEE; Textul integral al celor două documente poate fi consultat la:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/association_agreement_1964_en.pdf.

⁴⁹ Tamas Szigetvari, *art. cit.*

evident, prin lipsa de acuitate analitică. În acest context, amintim modul în care era percepută *europenizarea* în urmă cu aproape un deceniu de o parte a elitei turcești: „Europenizarea reprezintă suma totală a valorilor timpurilor noastre, cum ar fi libertatea, justiția, bunul simț, moderația, pacea, unitatea, securitatea, prosperitatea, toleranța, diversitatea culturală. Uniunea Europeană se ridică pe aceste concepte și pe trei piloni: democrație, drepturile omului și economia de piață”⁵⁰.

Consiliul European de la Luxembourg⁵¹ din decembrie 1997 a confirmat capacitatea Turciei de a adera la UE și, pe cale de consecință, eligibilitatea sa ca stat membru pe termen mediu. „Având în vedere că pe termen scurt era considerată încă neeligibilă (...) Consiliul European din decembrie 1997 a situat Turcia între grupul PECOS⁵² + Cipru, state ce aveau statutul de candidați care începeau sau erau în pregătiri pentru a începe negocierile de aderare, și grupul format din alte state ce aveau diferite acorduri de cooperare cu UE, dar care nici nu negociau aderarea, nici nu se pregăteau în acest sens”⁵³. Un moment important pentru dinamica relațiilor dintre UE și Turcia l-a marcat Consiliul European de la Helsinki⁵⁴ din 1999, ce a desemnat Turcia drept „stat candidat destinat să se alăture Uniunii în baza acelorași criterii aplicate și celorlalte state candidate”⁵⁵, fără a fi inclusă însă între statele care își negociau aderarea la UE. Totuși, UE oferea astfel Turciei perspective clare de aderare, cu condiția ca aceasta să se conformeze criteriilor de la Copenhaga. Cadrul formal creat în perioada post-Helsinki, inclusiv Acordul de Parteneriat semnat în 2001, a sporit influența Uniunii asupra regimului politic turc, iar condiționalitatea europeană s-a dovedit a fi, cel puțin până la începerea negocierilor oficiale, un catalizator puternic ce a permis Turciei să se angajeze într-un ambițios proces de reforme constituționale și legislative. În 2002, parlamentul turc a adoptat trei pachete de „armonizare” ce au adus modificări importante codului penal, codurilor de procedură penală și legislației antiteroriste. Drept urmare, Consiliul European de la Copenhaga din același an saluta progresele înregistrate de statul turc și stabilea „reanalizarea Turciei în

⁵⁰ Süleyman Demirel, „Europeanisation is a sum total of values of our times”, în *Turkish Daily News* (2007) apud Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *Turcia contemporană între moștenirea kemalistă și Uniunea Europeană*, (Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011), p. 154. Süleyman Demirel a fost prim-ministrul Turciei în perioada 1965-1993, de-a lungul a șapte mandate, fiind președintele țării în perioada 1993-2000.

⁵¹ Consiliul European de la Luxembourg, 1997, Concluziile Președinției pot fi consultate la: http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.

⁵² Grupul statelor foste comuniste din Europa Centrală și de Est care s-au alăturat UE în 2004 și 2007: Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia, Slovenia, Ungaria, Republica Cehă, România și Bulgaria.

⁵³ Iordan Bărbulescu, *op.cit.*, p. 271.

⁵⁴ Consiliul European de la Helsinki, 1999, Concluziile Președinției pot fi consultate la: http://www.europarl.europa.eu/summits/hell1_en.htm#a.

⁵⁵ *Ibidem*.

decembrie 2004 în vederea stabilirii datei de începere a negocierilor de aderare”⁵⁶. Liberalizarea economică a Turciei își are rădăcinile în anii ‘80, sub președintele Turgut Özal, însă progrese substanțiale au fost realizate pe planurile politic, economic și social în prima decadă a secolului XXI, pe fondul unui proces activ de apropiere de comunitatea europeană ce a alimentat speranțele Turciei de a deveni un stat membru al Uniunii Europene. În linie cu aceste aspirații, Turcia a renunțat la condamnarea la moarte pentru crime în timp de pace în 2002, pentru ca ulterior, în 2004, să renunțe complet la pedeapsa capitală. Repunerea în discuție a pedepsei cu moartea de către regimul Erdoğan după tentativa de puci din iulie 2016 și perspectiva executării unora dintre presupușii responsabili au avut darul de a șoca și indigna capitalele occidentale.

În fine, Consiliul European de la Bruxelles⁵⁷ din decembrie 2004 a fost cel care a dat undă verde Turciei și Croației pentru începerea negocierilor. În iunie 2005 Comisia prezintă o propunere-cadru a negocierilor de aderare, privind metodele și principiile de negociere, în conformitate cu concluziile Consiliului de la Bruxelles, iar în octombrie 2005 are loc prima reuniune interguvernamentală UE-Turcia. După începerea oficială a negocierilor, agenda a fost dominată de problema, în continuare nerezolvată, a extinderii, de către partea turcă, a uniunii vamale cu UE și pentru țările care au aderat în 2004 și, în mod special, în raport cu Republica Cipru. Capitolele suplimentare incluse pentru Turcia, comparativ cu cele negociate de țările din Europa Centrală și de Est (31 de capitole negociate pentru acestea din urmă, 35 pentru Turcia), se referă, printre altele, la sistemul judiciar și drepturile fundamentale și siguranța alimentară. Un impediment important în calea progresului procesului de aderare rămâne însă refuzul Ankarei de a aplica Protocolul Adițional al Acordului de la Ankara în ceea ce privește Republica Cipru. Turcia condiționează aplicarea prevederilor de eventualitatea în care UE va accepta să întrețină relații cu Republica Ciprului de Nord (nerecunoscută pe plan internațional decât de Turcia).⁵⁸ În septembrie 2005, Consiliul pentru Afaceri Generale și Relații Externe (CAGRE) a înștiințat Turcia că trebuie să recunoască Ciprul pe durata negocierilor și să își deschidă porturile și aeroporturile pentru navele și aeronavele cipriote, în caz contrar riscând suspendarea negocierilor. Acest avertisment s-a concretizat în decembrie 2006, când Consiliul European a

⁵⁶ Consiliul European de la Copenhaga, 2002, Concluziile Președinției pot fi consultate accesând pagina oficială a Consiliului: <http://www.consilium.europa.eu/en/home/>.

⁵⁷ Consiliul European de la Bruxelles, 2004, Concluziile Președinției pot fi consultate la: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf.

⁵⁸ Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p.149.

hotărât sistarea negocierilor asupra a opt capitole după ce autoritățile turce au refuzat să aplice Protocolul Adițional în cazul Ciprului.⁵⁹

Cu toate că nu sunt acceptabile din punct de vedere moral, standardele duble au fost mereu și, cel mai probabil, vor continua să fie o realitate incontornabilă a relațiilor internaționale. Pornind de la această premisă, ce erodează puterea normativă a Uniunii Europene, poate că nu ar fi tocmai greu de demonstrat că UE stabilește criteriile și condițiile mai greu de atins pentru candidații actuali, iar opiniile legate de aderarea prematură a României și Bulgariei, care continuă să fie vizate de MCV, contribuie la alimentarea reticenței anumitor state față de perspectiva extinderii. Cu alte cuvinte, interdependența economică al cărei liant este piața unică nu este suficientă pentru a asigura integrarea în comunitatea europeană de valori. Iar același lucru este valabil și în cazul Turciei, care are deja o puternică legătură economică cu Uniunea Europeană. Aceasta este cel mai important partener comercial al Turciei, având o pondere de 40% în relațiile comerciale turce. De asemenea, în ultimii ani, peste 70% din investițiile străine directe în Turcia au provenit din UE.⁶⁰

Până acum, în negocierile cu Turcia au fost deschise 16 capitole, dar doar unul dintre acestea a fost închis în mod provizoriu (Capitolul 25, referitor la Știință și cercetare), în timp ce majoritatea celor rămase sunt blocate: opt de către Consiliu începând din 2006, cinci de către Franța începând din 2007, iar nouă de către Cipru începând din 2009. Cel mai recent capitol de negociere a fost deschis în iunie 2016, fiind vorba de Capitolul 33, referitor la Dispozițiile financiare și bugetare. Cu privire la Uniunea Vamală, Turcia a amenințat cu suspendarea acesteia în cazul în care UE va merge mai departe cu acordul de liber-schimb cu SUA (TTIP), în prezent în curs de negociere (deși cu șanse mici de concretizare după câștigarea alegerilor prezidențiale americane de către republicanul Donald Trump), fără includerea și protejarea intereselor Ankarei⁶¹. La fel de adevărat este și faptul că statutul de stat-candidat care negociază nu atrage după sine obligația Uniunii Europene de a și finaliza pozitiv procesul, prin aderarea efectivă a țării respective.

Pe de altă parte, în condițiile în care perspectivele aderării au devenit din ce în ce mai reale, opoziția față de Turcia a fost bazată pe faptul că țara ridică provocări la adresa proiectului

⁵⁹ Consiliul European a confirmat decizia în acest sens adoptată de CAGRE la 11 decembrie 2006; textul integral al comunicatului de presă CAGRE poate fi consultat la: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-06-352_en.htm?locale=en.

⁶⁰ Cifre disponibile în infograficul „Turkey on the path towards the EU”, ce poate fi consultat la: <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/20160122-turkey-factograph.pdf>.

⁶¹ Agerpres, „Turcia ar putea îngheța uniunea vamală cu UE din cauza acordului de liber schimb al blocului comunitar cu SUA”, accesat la 20.08.2016, disponibil la: <http://www.agerpres.ro/externe/2014/11/05/turcia-ar-putea-ingheta-uniunea-vamala-cu-ue-din-cauza-acordului-de-liber-schimb-al-blocului-comunitar-cu-sua-15-09-25>.

european, date fiind ambiguitățile legate de caracterul său „european”. Din punct de vedere geografic, Turcia este și, în același timp, nu este un stat european.⁶² „Este, pentru că teritoriul său este ca o pasarelă între două continente (...) legată de Europa până la Strâmtoarea Bosfor și cu cel mai mare oraș al Turciei, Istanbul, care este unul dintre cele mai mari orașe europene”⁶³. Și, în același timp, nu este o țară europeană în adevăratul sens al cuvântului pentru că „cea mai mare parte a teritoriului său este în Asia – Anatolia asiatică reprezintă 82% din teritoriul turc, iar capitala țării, Ankara, se află de asemenea în Asia”⁶⁴.

În ciuda faptului că putem susține că și condiționalitatea aderării s-a dezvoltat în mod spectaculos pe fondul extinderii spre est, depășind cu mult condițiile sentimentului european specificate în articolul 49 al TUE și chiar principiile de la articolul 6 alineatul (1), în spiritul transguvernamentalismului intensiv, „europenitatea” Turciei a fost adesea pusă la îndoială și invocată drept pretext pentru prelungirea negocierilor. În special de fostul președinte francez Nicolas Sarkozy și cancelarul german Angela Merkel⁶⁵. Conservatorii germani au fost cei care au lansat conceptul „Parteneriatului Strategic Turcia-UE”, menit să înlocuiască aderarea cu o formă de colaborare aprofundată doar în domeniile economic și de securitate. Ei, dar nu numai, au apreciat că modelul democratic turc, geografia, istoria și mentalitatea politicianilor săi, dar și al populației masive, o recomandă ca fiind mai degrabă nepotrivită pentru a deveni un stat membru UE.

Dar, după cum remarcă Iordan Bărbulescu, „dacă UE vrea să sprijine islamismul moderat, trebuie să accepte state ca Turcia, unde islamismul radical nu pare să fi câștigat partida cu democrația occidentală”⁶⁶. Și, într-un argument similar formulat de Șerban Cioculescu „dacă Turcia va reuși să fie admisă în clubul european, UE va demonstra că Islamul nu este o piedică în calea europenizării, metoda kemalistă putând fi considerată astfel un succes cert al modernizării statale și chiar o potențială precondiție pentru democratizare”⁶⁷. Însă dacă, de exemplu, „pentru un stat ca România, o modernizare în afara occidentalizării este o imposibilitate practică, geografică, istorică și culturală”⁶⁸, cu siguranță nu putem emite un verdict la fel de tranșant în cazul Turciei, care are și alte variante.

⁶² Adrian Cioroianu, „Turcia – de la *statul-soluție* la *statul-problemă*”, în Șerban Cioculescu, Octavian Manea, Silviu Petre (coord.), *Fața întunecată a globalizării*, (București: Editura RAO, 2016). p. 196.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ DW, „Turkey not fit for EU Accession: Sarkozy”, accesat la 25.08.2016, disponibil la: <http://www.dw.de/turkey-not-fit-for-eu-accession-sarkozy/a-14875593>.

⁶⁶ Iordan Bărbulescu, *op.cit.*, pp. 273.

⁶⁷ Șerban Cioculescu, *Terra Incognita?*, (București: Editura Militară, 2010), p. 319.

⁶⁸ Mihail E. Ionescu, „Aderarea la NATO – Vehicul al Modernizării”, studiu publicat în *Occasional Papers*, nr. 3/2002.

Relativ recent, relațiile dintre Turcia și Uniunea Europeană au primit un nou imbold, spărgând cercul vicios al rutinei și inerției ultimilor ani. Forțați de împrejurări, în prezent cei doi actori par să își pună o serie de întrebări comune, printre care cea legată de așa-numitul Stat Islamic și amenințarea terorismului, pe de o parte, și gestionarea eficientă a crizei refugiaților, pe de altă parte. Pe fondul acestor preocupări presante și ca urmare a primului summit UE-Turcia din 29 noiembrie 2015, liderii europeni au decis să aloce Ankarei fonduri suplimentare pentru gestionarea fluxului de migranți, consolidarea unei cooperări prin intermediul Europol și Frontex, precum și deschiderea a două noi capitole de negociere pentru aderarea Turciei la UE (Capitolul 17 în decembrie 2015 și Capitolul 33 în iunie 2016). De asemenea, în concluziile summitului respectiv erau menționate reuniuni regulate la nivel înalt, extinderea dialogului în privința cooperării energetice și consolidarea Uniunii Vamale. Toate acestea au condus la semnarea la 18 martie 2016 a unui acord între UE și Turcia menit să reducă numărul de solicitanți de azil care sosesc în Europa. Cea mai importantă prevedere a acordului se referea la returnarea către Turcia a tuturor migranților care pleacă din această țară în direcția Greciei și preluarea de către statele blocului comunitar a unui număr echivalent de migranți direct din Turcia. Potrivit celui mai recent raport de progres privind implementarea acordului, din decembrie 2016, acesta produce rezultate și, în ciuda a numeroase provocări restante, a condus la o „reducere considerabilă a numărului de tentative de traversare a Mării Egee și a deceselor produse pe mare” de la semnarea sa.⁶⁹ În cadrul acordului, UE s-a angajat să își dubleze pachetul de ajutor, la 6 miliarde de euro, destinat celor circa trei milioane de refugiați aflați deja în Turcia.

Totodată, Ankarei i s-a promis grăbirea procesului de liberalizare a regimului vizelor pentru cetățenii turci, care, teoretic, ar fi trebuit să poată călători fără vize în spațiul Schengen până la finele lui 2016, cu condiția implementării depline a acordului și a parcurgerii unei foi de parcurs cu condiții tehnice.⁷⁰ Acest scenariu nu s-a concretizat, dat fiind că Turcia nu a reușit să îndeplinească toate aceste condiții tehnice, cu precădere cele referitoare la legislația sa antiteroristă, astfel încât aceasta să nu poată fi folosită pentru a elimina în mod discreționar voci critice la adresa regimului din rândul profesorilor, avocaților, jurnaliștilor și al opozanților

⁶⁹ Comisia Europeană, „Fourth Report on the Progress made in the implementation of the EU Turkey Statement”, accesat la 20.12.2016, disponibil la: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20161208-4th_report_on_the_progress_made_in_the_implementation_of_the_eu_turkey_statement_en_0.pdf.

⁷⁰ Concluziile reuniunii la vârf pot fi consultate accesând: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/>; Textul declarației comune UE-Turcia date publicității după reuniunea din 18 martie 2016 poate fi consultat accesând: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/>.

politici. În context, trebuie să ținem cont de faptul că lupta împotriva terorismului a căpătat o nouă valență în Turcia după ce aceasta s-a confruntat în octombrie 2015 cu cel mai grav incident terorist din istoria modernă a țării, imputat Statului Islamic.⁷¹ A urmat un an 2016 presărat cu numeroase incidente teroriste, dintre care cele mai grave au avut loc în iunie (trei atacatori sinucigași au atacat zona de sosiri a aeroportului internațional Atatürk din Istanbul; 47 de persoane au murit și alte 239 au fost rănite) și în decembrie (un dublul atentat cu bombă la Istanbul s-a soldat cu cel puțin 29 de morți, majoritatea polițiști, și 166 de răniți).⁷² Mai mult, tentativa de lovitură de stat militară ce a vizat regimul Erdoğan în vara anului 2016 a suscitată o serie de măsuri represive draconice din partea autorităților (zeci de mii de demiteri și arestări în rândul armatei, poliției, presei și al mediului academic). Ca urmare a acestei situații, Parlamentul European a cerut la 24 noiembrie 2016 suspendarea negocierilor de aderare cu Turcia, printr-o rezoluție fără caracter obligatoriu. Eurodeputații au solicitat Comisiei Europene și guvernelor naționale să „înghețe temporar” procesul de aderare al Turciei.⁷³ Decizia privind o eventuală suspendare este însă de competența Comisiei Europene, instituția care conduce negocierile cu Ankara. Deși fără impact juridic, votul Parlamentului European a amplificat tensiunile dintre Turcia și Uniunea Europeană.

Pe de altă parte, încă din martie, acordul privind migrația a fost denunțat de numeroase ONG-uri internaționale, precum Human Rights Watch sau Amnesty International, pentru contrazicerea unor principii fundamentale privind dreptul de a solicita azil și protecția împotriva expulzării în masă.⁷⁴ Un aspect problematic este că, deși Turcia a ratificat Convenția de la Geneva privind statutul refugiaților din 1951, este singura țară din lume care aplică o limitare geografică, astfel încât numai europenii pot obține statutul de refugiat acolo. De asemenea, aplicarea exclusivă a acordului pentru refugiații sirieni, care reprezintă circa 40% dintre migranții care sosesc în Europa, este o limitare clară, ce defavorizează alte grupuri vulnerabile, precum migranții de origine irakiană sau afghană. Astfel, nu putem să nu remarcăm că, cel puțin la prima vedere, această reenergizare a negocierilor de aderare nu are nicio legătură cu eforturile

⁷¹ The Washington Post, „Turkey mourns after worst terrorist attack in its modern history”, consultat la 25.08.2016, disponibil la: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/10/12/turkey-mourns-after-worst-terrorist-attack-in-its-modern-history/>.

⁷² Agerpres, „Cele mai grave atacuri armate și atentate teroriste din Europa (cronologie 2016)”, consultat la 22.12.2016, disponibil la: <https://www.agerpres.ro/flux-documentare/2016/12/19/cele-mai-grave-atacuri-armate-si-atentate-teroriste-din-europa-cronologie-2016--23-49-28>.

⁷³ Agerpres, „Parlamentul European cere suspendarea negocierilor de aderare cu Turcia”, consultat la 28.12.2016, disponibil la: <http://www.agerpres.ro/externe/2016/11/24/alerta-parlamentul-european-cere-suspendarea-negocierilor-de-aderare-cu-turcia-13-26-29>.

⁷⁴ Human Rights Watch, „EU/Turkey: Mass, Fast-Track Returns Threaten Rights”, accesat la 25.08.2016, disponibil la: <https://www.hrw.org/news/2016/03/08/eu/turkey-mass-fast-track-returns-threaten-rights>.

de europenizare ale Turciei, fiind în schimb vorba de interese pragmatice, ancorate în realism politic.

Conform Eurobarometrului Standard din primăvara anului 2016, 34% dintre turci aveau încredere în Uniunea Europeană (față de media UE28 de 33%) și aproape jumătate dintre ei (49%) aveau o imagine pozitivă despre aceasta (față de media UE28 de 34%). Turcii asociază Uniunea Europeană în primul rând cu prosperitatea economică și libera circulație a persoanelor în spațiul comunitar.⁷⁵ Sentimentele ambivalente ale cetățenilor turci față de perspectiva aderării țării lor la Uniunea Europeană puteau fi ușor observate în rezultatele Eurobarometrului Standard publicat în primăvara anului 2015. Potrivit acestuia, doar 33% dintre respondenți considerau că aderarea Turciei la proiectul european ar fi fost un lucru bun (40% considerau contrariul). În același timp, 55% dintre turci erau de părere, luând toate aspectele în calcul, că țara lor ar avea de beneficiat de pe urma integrării în Uniunea Europeană (față de 36% cu vederi opuse).⁷⁶ Un alt sondaj de opinie, publicat în octombrie 2015 de Pew Research Center, releva o tendință consolidată în ultimii ani potrivit căreia, în ciuda faptului că turcii nu priveau într-un mod tocmai favorabil Uniunea Europeană, majoritatea acestora (55%) își doreau ca țara lor să devină membră a acestei organizații, în timp ce 32% se opuneau acestei perspective.⁷⁷ Pe de altă parte, majoritatea turcilor considerau că țara lor merită mai mult respect pe plan global, în timp ce sentimentul la adresa marilor puteri era predominant negativ (în mod special față de Rusia și Iran, dar și față de China și SUA).⁷⁸ Se prea poate ca în mentalul cetățeanului turc amintirea Tratatului de la Sèvres, care nega practic, după încheierea primei conflagrații mondiale, însăși existența statală a Turciei, să fie încă prezentă, complementată de nostalgia după măreția și puterea fostului Imperiu Otoman.

Totuși, atât timp cât disputa cu Cipru, pe care Turcia refuză să îl recunoască ca stat independent, va rămâne nerezolvată, perceperea acordului privind migrația drept un mare succes ar putea fi exagerată. La fel cum deschiderea precedentului capitol de negociere – referitor la politica regională – în urmă cu trei ani nu a avut practic niciun impact asupra dinamicii relațiilor UE-Turcia, și deschiderea Capitolului 33 din acest an pare a avea mai degrabă o valoare simbolică, în contextul în care deschiderea unor capitole mai relevante,

⁷⁵ Site-ul Comisiei Europene, Eurobarometrul Standard 85, accesat la 22.12.2016, disponibil la: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDAR/surveyKy/2130>.

⁷⁶ Eurobarometrul Standard 83, accesat la 22.12.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_publ_en.pdf.

⁷⁷ Pew Research Center, „Deep Divisions in Turkey as Election Nears”, accesat la 25.08.2016, disponibil la: <http://www.pewglobal.org/2015/10/15/deep-divisions-in-turkey-as-election-nears/>.

⁷⁸ *Ibidem*.

precum cele referitoare la justiție, drepturile omului sau energie continuă să fie blocate de Cipru. Mai mult, deschiderea oricărui nou capitol de negociere își pierde automat din relevanță atât timp cât acesta nu poate fi oricum închis din același motiv. Chiar și o încheiere cu succes a tuturor capitolelor de negociere nu ar putea reprezenta o garanție totală a integrării, dat fiind că tratatul de aderare bilateral trebuie ratificat de toate statele membre, inclusiv Cipru și Grecia. Fără îndoială că o soluționare a chestiunii cipriote ar avea rolul unui eveniment transformator într-o regiune tulburată și nesigură, însuflând totodată un elan considerabil relației UE-Turcia.

4. Argumente pro și contra aderării

Înainte de prezentarea unor argumente *pro* și *contra* legate de aderarea Turciei la Uniunea Europeană, considerăm utilă o scurtă trecere în revistă a pozițiilor unora dintre statele-cheie din interiorul UE, cu capacitatea de a influența perspectivele de alăturare ale Turciei la marea familie europeană. Se impune însă punctat, sub forma unei remarci generale, că susținerea statelor membre ale Uniunii Europene în raport cu aderarea Turciei este divizată și nu cu necesitate consecventă. De asemenea, cel puțin în ultimul an, forța crescândă a mișcărilor politice antiimigrație și antiextindere, potențate de un populism nativist, din multe state membre a devenit un obstacol structural în calea aspirațiilor europene ale Turciei. Astfel, după cum remarcă George Anglițoiu, „candidatura Turciei beneficiază de sprijinul Olandei, Spaniei, Italiei, dar mai ales al Marii Britanii. După cum lesne se poate observa niciunul dintre aceste state nu are o minoritate turcă semnificativă precum în cazul Germaniei turco-sceptice”⁷⁹.

Este interesantă explicația lui Anglițoiu pentru sprijinul britanic acordat candidaturii Turciei, pe care îl consideră în linie cu strategia eurosceptic-suveranistă a Londrei, ce persistă indiferent de culoarea partidului de guvernământ. „Odată cu aderarea Turciei, Regatul Unit poate fi sigur că integrarea europeană nu va putea merge mai departe spre un scenariu federalist supranațional de tipul Statelor Unite ale Europei, ci va rămâne o formă superioară de liber-schimbism cu efecte negative minime la adresa suveranității de stat”⁸⁰. Într-un alt punct de vedere, Călin Felezeu și Radu Gabriel Safta scriu însă că Marea Britanie, după guvernele succesive laburiste conduse de Tony Blair, care au susținut puternic candidatura Turciei, tinde să devină mai rezervată, în conformitate cu doctrina conservatoare ai cărei exponenți sunt Gordon Brown și David Cameron.⁸¹ O ipoteză infirmată însă la finele lui 2014 de fostul premier

⁷⁹ George Anglițoiu, „Dilema europeanizării Turciei: Acceptarea în Uniunea Europeană sau rezistență prin Neo-Otomanism”, în George Anglițoiu (coord.), *op.cit.*, pp. 98-132.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, pp. 150-151.

David Cameron, care reitiera, cu ocazia unei vizite oficiale la Ankara, că își menține sprijinul pentru aspirațiile de integrare europeană ale Turciei, în conformitate cu poziția tradițională a Marii Britanii din acest dosar.⁸² O altă explicație pentru sprijinul britanic se leagă de politica de aliniere strategică în marile dosare de politică externă a Marii Britanii cu Statele Unite ale Americii, un alt susținător ferm al candidaturii turcești. Oarecum ironic, chiar și după *Brexit*, Marea Britanie pare să sprijine în continuare parcursul european al Turciei.⁸³

Dintre opozante se remarcă Germania și Franța, în cazul acestui binom înregistrându-se, potrivit sondajelor de opinie, „un turc-scepticism funciar, doar 17% (Franța), respectiv 26% (Germania) din populație exprimându-se în favoarea aderării musulmanilor turci la construcția europeană”⁸⁴. „Germania și, mai ales, Franța se opun constant, clasa politică fiind susținută de o mare parte a opiniei publice”⁸⁵, scria și Șerban Cioculescu, subliniind că opoziția față de primirea acestei țări s-a intensificat în perioada 2006-2008. Și aceasta în contextul în care înaintea Angelei Merkel, guvernul condus de cancelarul Gerhard Schröder a susținut puternic candidatura Turciei. Angela Merkel și conservatorii germani, înaintea preluării puterii, au fost cei care au propus, referitor la aderarea Turciei la UE, conceptul „Parteneriatului Strategic Turcia-UE”, menit să înlocuiască aderarea cu o formă de colaborare extinsă și strategică care să vizeze exclusiv domeniile economic și de securitate.⁸⁶ „Germania, dar mai ales Franța, în raport cu aderarea Turciei la UE au amplasat ca un concept central *capacitatea de absorbție* a Uniunii Europene, concept care, prin dimensiunile sale sociale, instituționale și financiare, tinde să ofere argumente împotriva unor noi extinderi ale UE și mai ales a candidaturii turce”⁸⁷. Pe fondul crizei migraților însă, Merkel și-a exprimat în octombrie 2015, la capătul unei întâlniri cu președintele turc Erdoğan, sprijinul pentru revigorarea negocierilor de aderare cu Turcia, într-o mostră de *realpolitik*.⁸⁸ Totuși, Germania a avertizat că UE nu se va lăsa „șantajată” de Turcia cu acordul semnat în martie în problema liberalizării regimului vizelor pentru cetățenii acesteia, mai ales în contextul măsurilor represive, apreciate în anumite capitale europene drept

⁸² The Telegraph, „David Cameron: I still want Turkey to join EU, despite migrant fears”, consultat la 05.09.2016, disponibil la: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/11283924/David-Cameron-I-still-want-Turkey-to-join-EU-despite-migrant-fears.html>.

⁸³ Politico, „Boris Johnson: UK will help Turkey join the EU”, accesat la 30.09.2016, disponibil la: <http://www.politico.eu/article/boris-johnson-uk-will-help-turkey-join-the-eu/>.

⁸⁴ George Angheloiu, *art.cit.*, *op.cit.*

⁸⁵ Șerban Cioculescu, *op.cit.*, p. 309.

⁸⁶ Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 150.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 151.

⁸⁸ EUObserver, „Merkel pushes for Turkey EU membership talks”, consultat la 07.09.2016, disponibil la: <https://euobserver.com/enlargement/130735>.

disproporționate, adoptate de autoritățile turce în replică la tentativa de lovitură de stat împotriva regimului Erdoğan.⁸⁹

Țările nordice sunt în general reticente față de perspectivele de aderare ale Turciei, iar noii membri UE, din 2004 și 2007, au atitudini care variază de la sprijin (după cum este cazul României) la opoziție totală și deschisă (Republica Cipru și Grecia).⁹⁰ Grecia, mai ales din cauza problemei cipriote, utilizează procesul de aderare a Turciei la UE ca o modalitate de apărare a propriilor interese și de rezolvare a diferendelor istorice. Pe fondul presiunilor din partea UE și a SUA, Atena și-a modificat însă poziția în ultimii ani, părând să accepte ipoteza potrivit căreia diferendele bilaterale vor fi mai ușor de rezolvat după ce Turcia va deveni membră a Uniunii Europene. După cum menționam în secțiunea anterioară, o soluționare a problemei cipriote ar aduce un plus de stabilitate într-o regiune cuprinsă de haos și nesiguranță, insuflând în același timp un avânt considerabil relației UE-Turcia.

În ceea ce privește România, care este legată printr-un parteneriat strategic de Turcia⁹¹, aceasta „sprijină o politică a *ușilor deschise* pentru statele care au voința și capacitatea de a îndeplini criteriile presupuse de extinderea UE”⁹². Șerban Cioculescu consideră că „viitorul Turciei este decisiv pentru raportarea României la regiunile Mării Negre și Orientului Mijlociu Extins”, dar și că „sprijinul dat de România va fi mereu condiționat de avansarea reformelor sociopolitice pe calea integrării europene”⁹³. Amintind de susținerea constantă a Turciei pentru integrarea României în UE și NATO, același autor punctează faptul că „prin relația specială cu Turcia, România își va putea defini un profil strategic axat deopotrivă pe Marea Neagră și pe Orientul Mijlociu Extins”⁹⁴, adăugând ulterior că „interesele comune ale Bucureștiului și Ankerei sunt clare și bine cunoscute: pace și securitate în spațiul european, euroatlantic și în vecinătăți, extinderea UE și a NATO, blocarea proliferării nucleare și a terorismului, blocarea tendinței de fragmentare a statelor (*sindromul Kosovo*), așadar ambele au poziții pro-statu-quo”⁹⁵.

⁸⁹ The Independent, „Germany says EU 'will not be blackmailed' as Turkey threatens to ditch refugee deal over visa-free travel”, accesat la 07.09.2016, disponibil la:

<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/germany-eu-will-not-be-blackmailed-turkey-threatens-ditch-refugee-deal-visa-free-travel-erdogan-a7168536.html>.

⁹⁰ Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 151.

⁹¹ Potrivit site-ului MAE, Declarația Comună a Parteneriatului Strategic dintre România și Republica Turcia a fost semnată cu ocazia vizitei de stat în Republica Turcia a Președintelui României, Traian Băsescu (12-13 decembrie 2011).

⁹² Site-ul MAE, „Politica de Extindere a UE”, accesat la 10.09.2016, disponibil la:

<http://www.mae.ro/node/1530>.

⁹³ Șerban Cioculescu, *op.cit.*, p. 318.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 324.

Pe de altă parte, George Anglițoiu avertizează asupra posibilelor efecte negative ale aderării Turciei pentru România. „Ar fi vorba de fondurile alocabile în cadrul perspectivelor financiare, Bucureștiul fiind deja cel mai mare beneficiar nominal din istoria integrării europene, perspectiva roză a perioadei postaderare putând fi însă influențată negativ în termeni radicali de rapiditatea procesului de negocieri cu Turcia, întrucât nimeni nu poate garanta României un tratament preferențial dincolo de retorica diplomatică”⁹⁶. De asemenea, Anglițoiu apreciază că „aderarea Turciei ar reduce semnificativ importanța geopolitică și geostrategică a României, având în vedere atât extinderea Uniunii Europene pe continentul asiatic, cât și urgențele de securitate implicite din cauza vecinătăților sale problematice”⁹⁷. În orice caz, România sprijină aspirațiile europene ale Turciei prin Politica de Vecinătate și Sinergia Mării Negre – o inițiativă strategică de cooperare sectorială, pe cinci domenii principale: mediu, energie, transport, securitate și democrație –, considerând Turcia drept o punte de legătură între bazinul extins al Mării Negre și cel al Mării Mediterane. Totodată, relațiile economice bilaterale se înscriu pe o linie constant ascendentă.

Raportul de evaluare privind negocierile de aderare ale Turciei la Uniunea Europeană, publicat anual de Comisia Europeană, arată că și în 2016 această țară a rămas un partener-cheie al Uniunii și amintește că „UE a condamnat cu fermitate și promptitudine tentativa de lovitură de stat de la 15 iulie 2016, ce a reprezentat un atac direct la adresa democrației din Turcia, și și-a exprimat solidaritatea față de autoritățile democratice turce”⁹⁸. De asemenea, raportul notează că cele două părți și-au intensificat în ultimul an cooperarea în domeniile combaterii terorismului și al migrației, precum și în zonele energiei, economiei și comerțului bilateral. Pe de altă parte, documentul conține un apel la autoritățile turce de a răspunde în mod proporțional, prin respectarea legii și în conformitate cu standardele internaționale acțiunilor ce au vizat înlăturarea regimului Erdoğan. Guvernul turc a decretat starea de urgență la 20 iulie 2016 pentru trei luni (prelungită la 3 octombrie pentru încă trei luni) și a suspendat temporar aplicarea Convenției Europene a Drepturilor Omului.⁹⁹

Alte aspecte îngrijorătoare, conform textului raportului, sunt că ritmul reformelor structurale a fost afectat de confruntări politice și că parlamentul turc a adoptat o serie de legi în domeniul statului de drept și al drepturilor fundamentale ce contravin standardelor europene.

⁹⁶ George Anglițoiu, *art.cit.*, *op.cit.*

⁹⁷ *Ibidem.*

⁹⁸ Comisia Europeană, Turkey 2016 Report, accesat la 28.12.2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf.

⁹⁹ *Ibidem.*

Totodată, Comisia Europeană avertizează că în cursul anului 2016 au fost înregistrate regrese importante în ceea ce privește libertatea de exprimare din țară. „O aplicare selectivă și arbitrară a legii, în special a prevederilor legate de securitatea națională și lupta împotriva terorismului, are un impact negativ asupra libertății de exprimare”¹⁰⁰. Păstrând nota, în raportul său publicat în 2016 privind libertatea presei în lume, organizația neguvernamentală Freedom House nota că „libertatea presei s-a deteriorat într-un ritm alarmant în 2015 în Turcia”. Potrivit textului, guvernul, controlat de partidul AKP al președintelui Recep Tayyip Erdoğan, s-a folosit în mod agresiv de codul penal și de legislația antiterorism pentru a pedepsi relatarea critică la adresa regimului, în timp ce jurnaliștii s-au confruntat cu violențe și intimidări crescânde din partea statului și a altor actori nestatali.¹⁰¹

Argumente pro

La nivel geostrategic, Șerban Cioculescu identifică patru motive pentru care Turcia poate fi considerată un actor esențial pentru întreaga regiune extinsă a Mării Negre.¹⁰² În primul rând, Turcia controlează singura cale de acces în bazinul acestei mări, prin cele două strâmtoni – Bosfor și Dardanele. În al doilea rând, potrivit aceluiași autor, Turcia deține o poziție pivotală, jucând rolul unei punți de legătura între Balcani, Orientul Mijlociu și Asia Centrală, asigurând comunicarea, schimburile și interacțiunile între aceste regiuni. De asemenea, prin Turcia se asigură conexiunea terestră între Marea Neagră și Marea Mediterană. În al treilea rând, Turcia este un stat membru NATO, având a doua forță militară din cadrul Alianței, după SUA, și fiind parte a comunității europene și euroatlantice de securitate. Este una dintre cele cinci țări membre NATO în care Alianța a detașat arsenal nuclear, iar faptul că este predominant populat de musulmani sunniți are și o semnificație aparte. Mai exact, se demonstrează că și un stat musulman, dar organizat în mod laic, poate crea un sistem politic democratic și o societate modernă. În al patrulea rând, raportat la populația sa de circa 80 de milioane de locuitori, este al treilea ca mărime dintre statele europene (după Federația Rusă și Germania), iar în cazul aderării la UE ar fi al doilea, devansat doar de Germania (cu mai puțin de un milion), cu potențial de a o depăși clar în următorii cinci ani¹⁰³. În plan mai general, putem invoca

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Textul raportului „Freedom of Press 2016” poate fi consultat accesând: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2016>.

¹⁰² Șerban Cioculescu, *op.cit.*, pp. 307-309.

¹⁰³ Site-ul CIA, „The World Factbook”, clasamentul integral la nivelul lunii iulie 2016 este disponibil la: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html#tu>.

demersurile constante și realizările Ankarei pe linia asumării și implementării *acquis-ului* comunitar, mai ales în privința standardelor democratice, egalității în fața justiției indiferent de etnie, religie ori sex, abolirii torturii și a pedepsei cu moartea, îmbunătățirii tratamentului la adresa minorității kurde independentiste, creșterii controlului civil asupra sectorului de securitate, etc.¹⁰⁴

Un al cincilea motiv relevă complexitatea intrinsecă a statului și a societății turcești, nefiind niciun argument pro, dar nici contra aderării. Mai precis, spune Cioculescu, „din cauza amplasării geografice la o răscruce a complexelor de securitate regionale și la răscrucea unor civilizații străvechi, statul turc cunoaște multiple tentații în domeniul politicii externe, în sensul că elitele sale politice și militare sunt scindate adesea în legătură cu linia de urmat: calea integrării europene și a orientării către Vest, calea panturcismului central-asiatic sau calea implicării ca putere regională în Orientul Mijlociu”¹⁰⁵. În această regiune, Israelul era practic singurul stat prieten și partener strategic al Ankarei, dar relațiile dintre cele două state s-au deteriorat considerabil din 2010, când nouă pasageri turci au fost uciși în urma unui raid efectuat de un comando israelian asupra unei flotile cu ajutor umanitar cu destinația Fâșia Gaza. La finalul lui 2015, pe fondul răcirii relațiilor cu Moscova, președintele Recep Tayyip Erdoğan, într-un triumf al logicii realiste asupra argumentelor de natură emoțională, anunța că își dorește o reconciliere cu Israelul, explicând că o astfel de evoluție ar fi în interesul întregii regiuni.¹⁰⁶ Și, am putea adăuga, în interesul Uniunii Europene și al Statelor Unite ale Americii. La finalul lunii iunie 2016, Turcia și-a reluat legăturile diplomatice cu Israelul.

Aflați într-un declin relativ în ultimii ani în mare parte din cauza opiniilor divergente din conflictul sirian, relațiile ruso-turce s-au deteriorat brusc după doborârea unui avion rusesc Russian SU-24 de către un avion turc F-16 în Siria, la 24 noiembrie 2015, atingând cel mai modest nivel de după încheierea Războiului Rece. În septembrie 2015, Rusia a intervenit militar în sprijinul regimului al-Assad, iar Turcia s-a găsit în tabăra opusă și nu a mai durat mult până când cele două foste mari rivale istorice s-au aflat în pragul unui conflict armat. Președintele rus Vladimir Putin a vorbit atunci despre un „cuțit în spate” înfipt de fostul său aliat regional Recep Tayyip Erdoğan.¹⁰⁷ Între timp însă, după ce președintele Erdoğan a transmis scuze oficiale Kremlinului pentru doborârea avionului rusesc, punând incidentul pe seama unei

¹⁰⁴ George Angheloiu, *art.cit.*, *op.cit.*

¹⁰⁵ Șerban Cioculescu, *op.cit.*, p. 308

¹⁰⁶ Radio România Actualități, „Turcia își dorește o reconciliere cu Israelul”, accesat la 15.09.2016, disponibil la: http://www.romania-actualitati.ro/turcia_isi_doreste_o_reconciliere_cu_israelul-84312.

¹⁰⁷ BBC News, „Turkey downing of Russia jet 'stab in the back' – Putin”, consultat la 15.09.2016, disponibil la: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34913173>.

conspirații externe, relațiile dintre cele două state s-au ameliorat progresiv și au culminat cu semnarea acordului energetic privind Turkish Stream în octombrie 2016.¹⁰⁸ Cele două rămân însă pe poziții diametral opuse și aparent ireconciliabile cu privire la conflictul în curs din Siria și, mai ales, la viitorul președintelui Bashar al-Assad. În același timp, rămâne de văzut ce impact va avea asupra relațiilor bilaterale ruso-turce asasinarea, la 19 decembrie, a ambasadorului rus la Ankara, imputată de autorități organizației conduse de clericul turc autoexilat Fethullah Gülen (aceeași care ar fi fost responsabilă și de doborârea avionului rusesc). Asasinatul lui Karlov, primul asasinat al unui diplomat rus sau sovietic în străinătate după mai bine de un secol, a șocat opinia publică în Rusia și a evidențiat prețul mare pe care Moscova l-a plătit pentru intervenția sa în Siria.

Un alt aspect extrem de important, ancorat în *geopolitică*, ține de „situarea Turciei în apropierea atât a surselor energetice vitale din zona Mării Caspice, cât și a focarelor active de export al terorismului islamist, respectiv al traficului de droguri, persoane și arme care periclitează securitatea europeană”¹⁰⁹. Zbigniew Brzezinski considera Turcia un „pilot geopolitic”, a cărui importanță decurge neapărat din puterea sau din motivația sa, ci mai degrabă din așezarea sa sensibilă: „Turcia asigură stabilitate în regiunea Mării Negre, controlează accesul, din această direcție, în Mediterana, contrabalansează Rusia în Caucaz, încă mai oferă un antidot la fundamentalismul musulman și servește ca punct de sprijin sudic pentru NATO”¹¹⁰. Importanța geopolitică a Turciei este subliniată și în Strategia Globală a Uniunii Europene lansată în 2016, un document programatic dedicat consolidării rolului de actor global puternic și coerent al UE într-o lume conectată, contestată și complexă.¹¹¹

Această poziție pivotală a Turciei, ca punte de legătură între Balcani, Orientul Mijlociu și Asia Centrală, ar permite reducerea dependenței energetice față de Rusia, devenită în ultimii ani o prioritate strategică a Uniunii, precum și potențiale acțiuni preventive împotriva unor surse asimetrice de insecuritate pentru UE. „În termeni energetici, Turcia este un perimetru de neocolit pentru multe coridoare energetice (prezente sau viitoare) dintre Europa și furnizorii săi din Răsărit, precum Rusia, Iran, Irak etc.”¹¹². În 2016, Turcia și Uniunea Europeană au continuat să își consolideze cooperarea strategică în sectorul energetic, prin continuarea unui dialog la

¹⁰⁸ Bloomberg, „Russia, Turkey Agree to Build Gas Pipeline Under Black Sea”, accesat la 15.10.2016, disponibil la: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-10/russia-turkey-agree-to-build-gas-pipeline-under-black-sea>.

¹⁰⁹ George Anglițoiu, *art.cit.*, *op.cit.*

¹¹⁰ Zbigniew Brzezinski, *Marea Tablă de Șah*, (București: Univers Enciclopedic, 2000), p. 60.

¹¹¹ Strategia Globală a Uniunii Europene, „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, accesată la 24.12.2016, disponibilă la: https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.

¹¹² Adrian Cioroianu, *art.cit.*, *op.cit.*

nivel înalt în acest domeniu. Securitatea energetică a devenit o prioritate pe agenda decidenților politici europeni de la criza gazului din 2009, survenită pe fondul unei dispute dintre Ucraina și Rusia, aceasta din urmă întrerupând livrările către Uniunea Europeană. România, care are o dependență redusă față de livrările externe, nu a avut probleme din această cauză, dar nu același lucru s-a putut spune despre țări precum Ungaria sau Bulgaria. „Din punct de vedere geografic, Turcia este situată în apropierea a peste 70% din resursele certe de petrol și gaze naturale la nivel global”¹¹³.

Pe plan economic, a fost invocată dinamica economiei turce, mai ales după sosirea la putere a AKP, precum și interesele crescânde de delocalizare și expansiune, promovate de marile companii din Vest înspre mâna de lucru turcă, ieftină și calificată. Potrivit Băncii Mondiale, în perioada 2002-2012 incidența sărăciei s-a înjumătățit, iar sărăcia extremă a fost redusă de o manieră și mai semnificativă. În aceeași perioadă, urbanizarea țării s-a desfășurat în ritm susținut, țara s-a deschis comerțului exterior și investițiilor străine, a armonizat multe legi și regulamente cu standardele Uniunii Europene și a extins accesul la serviciile publice.¹¹⁴ Cu toate acestea, evoluțiile interne și externe de după 2012 suscită îngrijorări cu privire la capacitatea Turciei de a menține cadența progresului. Creșterea economică a dat semne de supraîncălzire (în ultimii cinci ani aceasta a scăzut de la peste 10% la aproximativ 3% din PIB), PIB-ul pe cap de locuitor stagnează din 2007, șomajul este în creștere, iar ritmul reformelor și-a pierdut din consistență. Lobby-știi turci susțin, printre altele, că Turcia ar fi deja membră *de facto* a Uniunii Europene, date fiind atât calitatea sa de membră a Uniunii Vamale, cât și faptul că majoritatea comerțului său extern se realizează cu UE.¹¹⁵ Potrivit raportului de evaluare al Comisiei Europene menționat anterior, „Turcia este al cincilea cel mai important partener comercial al UE, în timp ce UE este cel mai important partener comercial al Turciei”¹¹⁶. În mai 2015, Comisia Europeană și Turcia au căzut de acord asupra inițierii unui proces de modernizare și extindere a Uniunii Vamale, limitată actualmente la comerțul de bunuri și la câteva domenii orizontale precum drepturile de proprietate intelectuală și regulile concurenței. Deloc de neglijat este și dinamismul demografic pozitiv al populației și, implicit, al forței de muncă turce, o tendință opusă celei demografice generale la nivel de UE. O mare parte a acestei forțe de muncă își desfășoară activitatea în sectorul agricol, o situație asemănătoare cu cele din Polonia și România.

¹¹³ Tamas Szigetvari, *art.cit.*

¹¹⁴ Site-ul Băncii Mondiale, Turkey Overview, accesat la 15.10.2016, disponibil la: <http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>.

¹¹⁵ George Anglițoiu, *art.cit.*, *op.cit.*

¹¹⁶ Turkey 2016 Report.

În plan cultural, este demn de menționat că peste 74 000 de studenți turci au beneficiat de mobilități de studiu în cadrul UE începând din 2004, iar peste 29 000 de studenți europeni au mers în Turcia în deplasări similare în aceeași perioadă.¹¹⁷ Pe lângă aspectele pur academice ale mobilităților de tip Erasmus, acestea sunt recunoscute ca fiind mijloace excelente de a îndepărta sau diminua bariere culturale, prejudecăți și teama de necunoscut în plan social. Este de așteptat ca, în timp, tinerii care au avut astfel de experiențe să dezvolte o empatie cognitivă care să contribuie la reducerea clivajului cultural postulat de adepții *orientalismului* sau, mai nou, al *occidentalismului*.

Lovitura de stat eşuată din vara acestui an, ce va fi tratată mai amplu în secțiunea următoare, ar putea fi o binecuvântare disimulată și o oportunitate de a-și confirma aspirațiile europene pentru regimul Erdoğan dacă acesta va alege să nu exploateze criza pentru profitul politic, concentrarea suplimentară a puterii și consolidarea cultului personalității. Într-un mod ce ar putea părea paradoxal la prima vedere, cei mai aprigi dușmani ai regimului de până atunci – opoziția democratică și generalii seculari – l-au ajutat pe Erdoğan să surmonteze trădarea foștilor săi aliați guleniști și au salvat democrația turcă, cu sprijinul masiv al populației. În fine, această situație de ansamblu ar putea fi privită și ca o etapă normală a unui proces de tranziție dureros, în condițiile în care „democrația turcă, încă de la început, a fost o înșiruire de crize politice, ce au îngreunat constant consolidarea democratică în Turcia”¹¹⁸. Este adevărat că, în conformitate cu concluziile raportului Comisiei, sub conducerea AKP Turcia poate că a regresat în ultimii ani la capitolele stat de drept, drepturile omului și libertatea de exprimare, însă, raportat la nivel regional, „asemeni unei insule de stabilitate, Turcia a devenit un sanctuar pentru persoanele care fug din calea terorismului și a violenței din regiune”, spunea în august 2015 fostul premier și artizan al acordului UE-Turcia privind migrația Ahmet Davutoğlu¹¹⁹, demis între timp de președintele Erdoğan.

Argumente contra

În principal, majoritatea argumentelor împotriva integrării Turciei în Uniunea Europeană, ce pun la îndoială oportunitatea funcțională a acestui pas pentru comunitatea europeană, pe de o parte, și evidențiază precaritatea viziunii europeniste a Ankarei, pe de altă

¹¹⁷ Site-ul Comisiei Europene, infografic „Turkey on the path towards the EU”.

¹¹⁸ Ali Resul Usul, *Democracy in Turkey*, (New York: Routledge, 2011), p. 143.

¹¹⁹ Daily Sabah, „Turkey has become a sanctuary for the oppressed, PM Davutoglu says”, accesat la 30.08.2016, disponibil la: <http://www.dailysabah.com/politics/2015/08/19/turkey-has-become-a-sanctuary-for-the-oppressed-pm-davutoglu-says>.

parte, au mai mult sau mai puțin legătură cu scena politică turcă și, de regulă, cu personalitatea impredictibilă și tendințele autoritariste ale lui Recep Tayyip Erdoğan. Acesta a fost premier vreme de 11 ani înainte de a deveni președinte în 2014, și promovează agenda islamistă a *Partidului Justiție și Dezvoltare*, aflat la putere din anul 2002.

La doar doi ani după ce preluaseră puterea, AKP și liderul său au salutat în 2004 invitația oficială a Comisiei Europene adresată Turciei de a începe negocierile de aderare ca fiind o validare a viziunii moderat-islamiste, democratice și moderne asupra lumii pe care aceștia o aveau. Dar, încă de la început, Erdoğan și partidul său au trebuit să facă un delicat joc de echilibristică între apartenența lor ideologică islamistă și supervizarea exercitată de Consiliul Național de Securitate, gardianul caracterului indivizibil și secular al republicii, înzestrat cu puteri tutelare negenerate în mod democratic asupra vieții politice turce. Cu titlul de exemplu, amintim aici că liderii armatei l-au forțat în 1997 să demisioneze pe primul politician islamist devenit premier, Necmettin Erbakan (1996), iar formațiunea sa politică, Partidul Bunăstării, a fost interzisă un an mai târziu. Întâmplător sau nu, de la publicarea primului său raport de progres, în 1998, Uniunea Europeană a apreciat în mod constant în aceste documente că rolul excepțional pe care armata îl are în cultura politică turcă nu este conform cu standardele europene și a făcut apel la reforme substanțiale în vederea unei normalizări.

Raportat la aceste evoluții, anul 1997 a fost unul important și pentru actualul președinte. După ce guvernul Erbakan a fost constrâns să renunțe la putere, pe atunci primarul Istanbulului Recep Tayyip Erdoğan, cu ocazia unui miting favorabil Partidului Bunăstării din care făcea parte, a recitat un poem ce conținea următorul fragment: „Moscheile sunt cazărmile noastre, domurile căștile noastre, minaretele baionetele noastre, iar credincioșii soldații noștri”¹²⁰. Din acest motiv, el a fost inculpat, în conformitate cu prevederile codului penal turc, pentru incitare la ură religioasă și a fost condamnat la o pedeapsă cu închisoarea de zece luni. Erdoğan a petrecut 120 de zile în spatele gratiilor, și-a pierdut funcția de primar al centrului economic, cultural și istoric al țării și dreptul de a mai deține orice altă funcție publică¹²¹.

Condiționalitatea europeană a consolidat mecanismul controlului democratic asupra armatei, dar, după cum amintește George Anglițoiu, „până la modificările constituționale din anul 2010, Șeful Statului Major se situa în afara controlului civil exercitat în orice țară democratică de către ministrul Apărării, iar deși primul ministru decidea în dosarele de

¹²⁰ BBC News, „Turkey's charismatic pro-Islamic leader”, accesat la 05.10.2016, disponibil la: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2270642.stm>.

¹²¹ Ca urmare a condamnării sale penale, Erdogan nu a putut candida la alegerile câștigate de partidul său în 2002, fiind nevoie de o modificare a Constituției pentru ca acesta să poată deveni premier în 2003.

promovare în grad sau de pensionare, tot șefii militar dețineau controlul exclusiv asupra problemelor de personal”¹²². În istoria sa, Turcia s-a confruntat cu trei întreruperi democratice provocate de intervenții în forță ale armatei: în 1960, 1971 și 1980. Cu toate că evenimentele petrecute în 1960 și 1980 pot fi caracterizate drept lovituri de stat în toată regula, ceea ce s-a întâmplat în 1971 a fost o „lovitură de stat prin memorandum”, dat fiind că nu a suspendat constituția, nu a dizolvat parlamentul și nu a desființat partidele politice.¹²³ „Analizând momentele intervenției directe a armatei în viața politică postbelică turcă, constatăm că ele au coincis cu perioade de profundă criză economică și de exacerbare a conflictelor sociale în societatea turcă”¹²⁴. Călin Felezeu și Radu Safta consideră că aceste intervenții ale armatei au fost oportune și benefice, dat fiind că „după fiecare intervenție, armata, inclusiv prin adoptarea a noi constituții, a permis reluarea vieții politice și proceselor democratice”¹²⁵.

După lansarea negocierilor de aderare în 2005, procesul de reformă din Turcia a început să dea semne de „oboseală”, iar tranziția democratică a țării a suferit o lovitură în primăvara lui 2007, când Statul Major al armatei a publicat un mesaj pe site-ul său de internet prin care și-a exprimat dezacordul ferm față de perspectiva ca pe atunci ministrul de externe Abdullah Gül, candidatul AKP pentru prezidențiale, să preia cea mai înaltă funcție din stat din cauza faptului că era islamist. Spre deosebire de alți lideri turci de dinaintea sa, Erdoğan a refuzat să se lase intimidat de armată, a organizat un nou scrutin și, pe fondul unui larg sprijin popular, l-a desemnat pe Gül pentru a deveni cel de-al 11-lea președinte.¹²⁶ Controversatele cazuri *Ergenekon* și *Sledgehammer*, referitoare la suspiciuni legate de intențiile unor comandanți militari de a planifica și executa lovituri de stat împotriva regimului au condus la condamnarea a peste 300 de militari de rang înalt și la discreditarea conducerii armatei.¹²⁷ Dată fiind istoria de lovituri de stat militare a Turciei, aceste acuzații nu au fost surprinzătoare în primă instanță, însă validitatea și pertinenta dovezilor, precum și profesionalismul judecătorilor implicați în cele două cazuri, presupuși apropiați ai clericului autoexilat și pe atunci aliat al lui Erdoğan Fetullah Gülen, au fost contestate ulterior. „Alianța informală de durată cu controversata grupare *Hizmet* condusă de clericul neosufist Fetullah Gülen a facilitat accesul AKP la mediul

¹²² George Angheloiu, *art.cit., op.cit.*

¹²³ Agerpres, „Puciuri și lovituri de stat în Turcia (cronologie - Secolul XX)”, accesat la 05.10.2016, disponibil la: <http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2016/07/16/puciuri-si-lovituri-de-stat-in-turcia-cronologie-secolul-xx--11-50-55>.

¹²⁴ Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 78.

¹²⁵ *Ibidem.*

¹²⁶ The Atlantic, „How Erdogan Made Turkey Authoritarian Again”, accesat la 05.10.2016, disponibil la: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2016/07/how-erdogan-made-turkey-authoritarian-again/492374/>.

¹²⁷ George Angheloiu, *art.cit., op.cit.*

judecătorească, forțele de ordine și anumite elemente ale serviciilor secrete, cel puțin din punctul de vedere al opiniei publice seculariste”¹²⁸. Potrivit unor comentatori, deriva autoritară a pe atunci premierului Erdoğan a prins avânt după aceste episoade, incluzând, printre altele, amendarea unor companii ai căror patroni refuzau să sprijine AKP și intimidarea jurnaliștilor de opoziție și a rețelelor de socializare *Facebook* și *Twitter*.¹²⁹

Este posibil ca dorința lui Erdoğan de a controla cât mai multe dintre pârgurile vieții politice și sociale din Turcia să își aibă rădăcinile în lecțiile fostului său model politic, Adnan Menderes, care a fost primul premier ales în mod democratic din istoria țării, în 1950. La fel ca Erdoğan, acesta s-a remarcat prin popularitate în rândul oamenilor de rând, dar și printr-un nivel de toleranță relativ scăzut la adresa contestatarilor. Pe parcursul mandatului său, el a recurs la măsuri represive crescânde, iar în 1960 a fost înlăturat de la putere în urma unei lovituri de stat militare. Un an mai târziu a fost executat.

Acumularea progresivă a tensiunilor dintre regimul Erdoğan și armată a culminat la 15 iulie 2016 cu tentativa de puci eșuată, organizată de Consiliul Păcii, un grup de militari din cadrul forțelor armate turce. Dacă ar fi reușit, lovitură de stat ar fi înlăturat un guvern ales în noiembrie 2015 cu 49,5% din voturi și un președinte care a obținut un sprijin de 51,7% din partea populației în august 2014, ambele scrutine fiind considerate democratice de comunitatea internațională. Președintele turc, care a beneficiat de sprijinul masiv al populației indignate de încercarea de lovitură de stat, l-a acuzat pe fostul său aliat Gülen (până în 2013, mișcarea gulenistă și AKP au fost parteneri¹³⁰) că s-ar fi aflat în spatele tentativei de lovitură de stat și a denunțat existența unor elemente teroriste infiltrate în infrastructura guvernamentală și în rândurile armatei care ar fi încercat să îl omoare și să incendieze parlamentul. Avioane F16 au bombardat clădirea parlamentului din Ankara și palatul prezidențial al lui Erdoğan¹³¹. Ofițerii insurgenți care au încercat să îl înlăture pe Erdoğan par să fi fost inspirați de evenimentele din 1960, justificând inițiativa puciului ca o reacție la tendințele autocratice ale șefului statului ce amenință democrația turcă.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ The Atlantic, „How Erdogan Made Turkey Authoritarian Again”.

¹³⁰ Ruptura dintre AKP (Erdoğan) și Hizmet (Gülen) a survenit în acel an pe fondul unor investigații judiciare privind presupuse acte de corupție ale premierului Erdoğan și ale familiei acestuia, probabile prin interceptări diseminate în mediul online. În replică la acest scandal, ce a avut un impact important asupra scenei politice turcești, Güllen și gruparea sa au fost acuzați ca formând un *stat paralel*, ce urmărește distrugerea republicii și a elementelor sale democratice.

¹³¹ Palatul prezidențial Aksaray a fost construit pe 300 000 de metri pătrați într-o arie forestieră limitrofă capitalei, în pofida unor ordine judecătorești de stopare a proiectului. Clădirea, cu un cost estimat la peste 500 de milioane de dolari și aproximativ 1 000 de camere, este cea mai mare construcție de acest fel din lume și a fost denunțată de opoziție ca fiind o dovadă materială a tendințelor autocratice ale președintelui.

În replică, zeci de mii de persoane care lucrau în armată, poliție, justiției sau în serviciul public din Turcia au fost reținute, demise sau suspendate din funcție. Și, cu toate că statele occidentale și-au exprimat solidaritatea față de guvernul democratic ales din Turcia, măsurile represive post-15 iulie au fost catalogate drept exagerate și disproporționate. La momentul redactării acestui *Working Paper*, în Turcia era în vigoare starea de urgență (până în ianuarie 2017), decretată după puciul eșuat, iar președintele Erdoğan a vehiculat chiar posibilitatea reintroducerii pedepsei capitale, ceea ce ar marca un regres semnificativ din punct de vedere al așteptărilor pe care le are comunitatea europeană de la Turcia.¹³² „Germania și UE au o poziție clară: respingem categoric pedeapsa cu moartea”, a declarat la 18 iulie 2016 purtătorul de cuvânt al guvernului german. „Introducerea pedepsei cu moartea în Turcia ar avea drept consecință (pentru Ankara) sfârșitul negocierilor de aderare la Uniunea Europeană”.¹³³ O interpretare interesantă a desfășurării de evenimente a venit din partea unor oficiali și analiști occidentali, care au comparat tentativa de lovitură de stat din Turcia cu „Incendierea Reichstagului”, o aluzie la incendierea parlamentului german din 1933, în urma căreia Hitler a suspendat libertățile civile și și-a început practic dictatura nazistă.¹³⁴ În ianuarie 2016, Erdoğan se pare că ar fi nominalizat Germania nazistă drept un exemplu de bună guvernare, însă această semnificație a „metaforei Germaniei lui Hitler” a fost dezmințită de președinția turcă.¹³⁵ Un motiv de îngrijorare pentru comunitatea internațională îl reprezintă dorința liber exprimată a lui Erdoğan de a amenda constituția astfel încât aceasta să îi confere șefului statului mai multe puteri, inclusiv asupra armatei. Iar puciul eșuat ar putea fi pretextul ideal pentru a-și transpune intenția de a transforma țara într-o republică prezidențială islamistă în practică, în contradicție puternică cu viziunea originală a lui Atatürk asupra Turciei moderne.

Pe de altă parte, susținerea populară pentru regimul AKP condus de Erdoğan este departe de a fi necondiționată. Nu mai departe de anul 2013, peste 2,5 milioane de turci din întreaga țară au participat în perioada mai-august la un val de proteste aproape fără precedent în istoria recentă a Turciei menit să împiedice distrugerea Parcului Gezi din Istanbul în favoarea unui proiect imobiliar – un centru comercial de inspirație otomană, proiect sprijinit în mod

¹³² The Guardian, „The death penalty must not be the legacy of Turkey’s quashed coup”, accesat la 10.09.2016, disponibil la: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jul/18/death-penalty-must-not-be-the-legacy-of-turkeys-failed-coup>.

¹³³ Agerpres, „Reintroducerea pedepsei cu moartea în Turcia ar însemna 'sfârșitul negocierilor de aderare' la UE (Berlin)”, accesat la 15.12.2016, disponibil la: <http://www.agerpres.ro/externe/2016/07/18/reintroducerea-pedepsei-cu-moartea-in-turcia-ar-insemna-sfarsitul-negocierilor-de-aderare-la-ue-berlin--13-29-03>.

¹³⁴ Politico, „Erdoğan’s ‘Reichstag fire’”, accesat la 10.09.2016, disponibil la: <http://www.politico.eu/article/erdogans-reichstag-fire-turkey-coup-attempt/>.

¹³⁵ The Guardian, „Erdoğan cites Hitler's Germany as example of effective government”, accesat la 10.09.2016, disponibil la: <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/01/turkish-president-recep-tayyip-erdogan-hitlers-germany-example-effective-government>.

2016 de peste o mie de cadre universitare și academicieni turci, prin care aceștia făceau apel la reinstaurarea păcii și la sistarea operațiunilor militare din sud-estul Turciei, cu populație majoritar kurdă, și reîntoarcerea la masa negocierilor pentru a soluționa acest dosar.

Trecând în planul politicii externe, chestiunea cipriotă continuă să comporte numeroase implicații negative asupra perspectivelor de aderare ale Turciei la UE. După cum menționam într-o secțiune anterioară, Turcia continuă să nu recunoască independența Ciprului deja stat membru al Uniunii Europene, exprimându-și în schimb dorința de a stabili relații cu un nou stat cipriot ce ar rezulta ca soluționare a diferendului vechi de jumătate de secol. Din același motiv, Turcia continuă să blocheze prevederile Protocolului Adițional al Acordului de la Ankara privind Uniunea Vamală cu UE, solicitând, în contrapartidă, ca UE să întrețină relații comerciale directe cu Republica Ciprului de Nord, nerecunoscută pe plan internațional decât de statul turc. Totodată, problema cipriotă are un impact negativ asupra cooperării în materie de securitate dintre NATO (unde Turcia este membru) și UE (unde Cipru este membru) în cadrul Politicii Europene de Securitate Comună. Mai exact, Turcia nu este de acord cu participarea Republicii Cipru în operațiunile comune de gestionare de criză prevăzute în acordul „Berlin plus”, împiedicând astfel consolidarea cooperării UE-NATO în țări precum Kosovo sau Afghanistan.

Demiterea sau arestarea într-un timp foarte scurt a cel puțin 149 de generali și amirali ca urmare a tentativei de puci marchează o restructurare a armatei fără precedent în istoria unui stat membru NATO, riscând să afecteze serios capacitățile de comandă și control ale forțelor turce și să slăbească flancul sudic al Alianței.¹³⁹ Armata turcă a traversat frontiera siriană în august 2016, în cadrul operațiunii „Scutul Eufratului”, într-un efort de a respinge progresia combatanților Statului Islamic și, mai ales, de a-i împiedica pe luptătorii kurzi să câștige noi teritorii în țara vecină, măcinată de un război civil soldat cu peste 250 000 de morți în cinci ani de violențe. Însă, dat fiind că această operațiune s-a desfășurat fără acordul guvernului sirian și în lipsa unui mandat internațional, ea a știrbit din prestigiul global al țării și a afectat relația Ankarei cu Washingtonul, care a sprijinit intens forța terestră kurdă din Siria și Irak în lupta împotriva Statului Islamic. Refuzul SUA de a-l extrăda pe Fetullah Güllen, care trăiește în exil în Pennsylvania, este la rândul său un motiv de disensiuni puternice între cei doi aliați. Într-una dintre primele sale cuvântări publice după eșecul loviturii de stat, președintele Erdoğan a făcut un apel direct la omologul său american Barack Obama pentru a-l extrăda pe clericul turc pe

¹³⁹ Foreign Policy, „Turkey’s Ongoing Military Purge Drives, Complicates Regional Ambitions”, accesat la 27.10.2016, disponibil la: <http://foreignpolicy.com/2016/10/27/turkey-ongoing-military-purge-drives-erdogan-regional-ambitions-mosul/>.

măinile autorităților turce, lăsând să transpară în fundal puternicul sentiment antiamerican ce străbate societatea turcă.

În contextul implicării armate directe a trupelor sale în lupta împotriva Statului Islamic în Siria și Irak fără acordul autorităților locale, trebuie să ținem cont că Turcia continuă să se confrunte cu problema secesionismului kurd. După preluarea puterii, AKP a părut inițial ca având vocația unei forțe unificatoare pentru țara divizată, prin simpatia de care se bucura atât în rândul conservatorilor turci, cât și a celor kurzi. Pornind de la premisa că tentativa lui Erdoğan de a găsi o soluționare pașnică pentru conflictul cu militanții kurzi a fost una sinceră, aceasta a fost și neverosimilă prin prisma faptului că a fost bazată pe încrederea că acest obiectiv va putea fi atins fără prea multe concesii politice, ci apelând mai degrabă la identitatea de musulmani sunniți ce îi leagă pe kurzi și turci. În 2012, la scurtă vreme după ce regiunea kurdă siriană Rojava și-a declarat autonomia, statul turc a început dialogul cu liderul PKK Abdullah Öcalan, aflat în detenție în țară. Aceste convorbiri l-au determinat în 2013 pe Öcalan să facă apel la încetarea violențelor dintre forțele guvernamentale și PKK, ce s-au soldat cu circa 40 000 de morți de la începutul insurecției în 1984. Mai mult, regimul a reușit să îl convingă pe liderul rebel să transmită în 2013 un mesaj către adepții săi potrivit căruia „cele două popoare mărșăluiesc sub stindardul Islamului de o mie de ani”.¹⁴⁰ Procesul de soluționare pașnică s-a destrămat în 2015, după ce dorința lui Erdoğan de a accepta diversitatea culturală și etnică s-a lovit de aspirațiile kurzilor la o largă autonomie și drepturi extinse. Și, după cum spuneam, un alt factor ce a contribuit la eșecul procesului a fost implicarea activă a forțelor kurde de partea coaliției internaționale ce luptă împotriva grupării jihadiste Statul Islamic, o evoluție considerată drept amenințătoare de guvernul turc.

Pe cale de consecință, dacă Turcia ar deveni membră a Uniunii Europene, aceasta ar moșteni gravele probleme etnice ale minorității kurde, o sursă de tensiuni constante ce degenerază uneori în violențe și dispute teritoriale cu alte trei țări – Iran, Irak și Siria. Să nu uităm că UE are deja propriile dileme statale cu tendințe secesioniste (Scoția, Țara Bascilor, Catalonia, Ținutul Secuiesc), amplificate de criza migranților și de *Brexit*. Totuși, activismul diplomatic și militar al Turciei în sfera de influență a fostului Imperiu Otoman poate fi un catalizator benefic cauzei sale europene, în condițiile în care cancelariile statelor UE par incapabile de a defini și implementa soluții concertate viabile în dosarul de securitate irakiano-sirian, aflat în strânsă legătură cu cele privind criza migranților și cel al militantismului islamist violent ce a luat forma așa-numitului Stat Islamic. „Includerea, practic, a problemei cipriote în

¹⁴⁰ Halil Karaveli, „Turkey's Decline”, *Foreign Affairs*, consultat la 15.10.2016, disponibil la: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2016-03-02/turkeys-decline>.

procesul de aderare, necesitatea rediscutării și alinierii conforme cu *aquis*-ul european a statutului minorităților etnice (vezi problema kurdă sau armeană) sau religioasă (vezi statutul ecumenic al Patriarhiei Constantinopolului, etc.), au avut un impact pozitiv (prin începerea/reactualizarea dezbaterilor privind teme tabu), dar și unul negativ (prin creșterea atitudinilor naționaliste, xenofobe, profund conservatoare) în societatea turcă¹⁴¹, remarcă Radu Safta și Călin Felezeu, subliniind astfel caracterul dual al argumentelor.

5. Concluzii și posibile evoluții viitoare

Toate elementele descrise mai sus trasează o realitate și o imagine foarte complicată, presărată cu paradoxuri, a Turciei contemporane, pe de o parte, și a dilemei europenizării acestei țări, pe de altă parte. Din perspectiva Uniunii Europene, continuarea extinderii cu Turcia nu are cum să aibă o finalitate pe deplin fericită decât în cazul în care Ankara și-ar asuma și ar implementa integral normele și standardele europene în cadrul procesului de apropiere de comunitatea europeană început în urmă cu jumătate de secol. În același timp, este incontestabil că lupta împotriva dușmanului comun reprezentat de terorismul transnațional și cooperarea strategică în criza migrațiilor prezintă oportunități de consolidare a parteneriatului. Criza refugiaților și lupta împotriva ISIS au reorientat UE spre Turcia și i-au constrâns pe liderii europeni să opteze pentru un pragmatism funcțional în locul proverbialului idealism normativ. Dar aceste dosare, ancorate în realism politic, nu vor putea contrabalansa în mod decisiv îngrijorările liderilor europeni legate de deriva autoritară a regimului Erdoğan, consemnată în rapoartele de evaluare ale Comisiei, și reticența de fond din partea mediilor creștin-democrate în a accepta o țară musulmană într-un mare club creștin.

Cu toate că poziția pivotală a Turciei, ca punte de legătură între Balcani, Orientul Mijlociu și Asia Centrală, are potențialul de a reduce dependența energetică a Uniunii Europene față de Rusia, puțini lideri europeni par dispuși la ora actuală să aibă o frontieră orientală în adevăratul sens al cuvântului și să importe o nouă problemă secesionistă. Deviza oficială a diplomației turce conduse de fostul ministru de externe și premier Davutoğlu de *zero probleme cu vecinii* nu a reușit să confere legitimitatea dorită în acțiunile externe ale regimului Erdoğan, iar chestiunea cipriotă și relația ambivalentă cu Statele Unite ale Americii din ultima perioadă rămân exemple de inconsistență diplomatică.

În ceea ce privește situația internă din Turcia, noaptea dintre 15 și 16 iulie a dovedit nu numai că cei ieșiți în stradă au făcut-o pentru a apăra instituțiile alese democratic și că marile

¹⁴¹ Călin Felezeu, Radu Gabriel Safta, *op. cit.*, p. 152.

cancelarii occidentale au susținut stabilitatea în numele aceleiași idei, dar și că președintele turc este o personalitate care a polarizat și scindat puternic societatea țării sale. Instabilitatea politică ca urmare a tentativei de puci eșuate, o rată ridicată a șomajului, deprecierea accelerată a lirei turcești relativ la principalele monede internaționale și o inerentă lipsă de competitivitate postaderare pe piața unică rămân teme de reflecție pentru actuala clasă politică turcă și cea europeană. În prezent, țara are nevoie de un legislativ puternic, o presă mai liberă, o justiție imparțială și un dialog public inclusiv care să respecte și să asculte vocea fiecărui cetățean, în conformitate cu așteptările normative ale Uniunii Europene.

Cu toate că ar fi hazardat să emitem previziuni legate de un calendar exact al negocierilor, principalele două scenarii de viitor, aproape dihotomice, vizează fie concretizarea obiectivului strategic de aderare la comunitatea europeană al Ankarei, fie eșecul tratativelor. Versiunile intermediare de evoluție nu pot decât să graveze în jurul unei amânări pe termen nedefinit a consolidării relației dintre cele două entități întrucât doar aderarea pe termen mediu ar modifica fundamental parcursul actual al Ankarei. Miza nu este reprezentată atât de durata prezumat lungă a aderării, cât de capacitatea de absorbție de către Uniunea Europeană a acestui pivot geopolitic euroasiatic fără a-și compromite într-o măsură prea mare statutul de putere normativă, erodat deja de euroscepticism, naționalism și populism în statele membre. Un eventual colaps al negocierilor ar risca să împingă regimul Erdoğan spre Rusia, o evoluție ce s-ar putea dovedi foarte problematică pentru Uniunea Europeană. Rivalitatea istorică dintre fostele mari puteri imperiale, dar și disensiunile legate de soarta președintelui sirian Bashar al-Assad vor continua însă să îngreuneze această apropiere ruso-turcă.

O adâncire a colaborării economice ar putea reprezenta o altă variantă de evoluție a relațiilor dintre cele două părți, prin extinderea Acordului de Uniune Vamală, limitat în prezent la comerțul cu bunuri și la câteva discipline orizontale. O posibilă cale de progres ar putea fi liberalizarea comerțului cu servicii și, eventual, cu anumite produse agricole. Dar în prezent Uniunea Europeană nu dispune de un model de colaborare care să poată satisface dorința Turciei de a obține acces la piața unică fără condiționalitatea unei dependențe politice. Și fără îndoială că obținerea unui aranjament similar este vizată și de negociatorii britanici post-*Brexit*.

Bibliografie:

1. ADLER Emanuel, și BARNETT, Michael (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
2. ANGLIȚOIU, George (coord.). *Europenizare. Studii de guvernare și securitate*. București: Editura C.H. Beck, 2015.
3. AYDIN-DUZGIT, Senem. *Constructions of European Identity. Debates and Discourses on Turkey and the EU*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
4. BĂRBULESCU, Iordan. *Noua Europă. Identitate și model european*. Iași: Polirom, 2015.
5. BIDELEUX Robert, și TAYLOR, Richard. *European Integration and Disintegration*. Londra: Routledge, 1996.
6. BURUMA, Ian, și MARGALIT, Avishai. *Occidentalismul: Războiul împotriva Occidentului*. București: Humanitas, 2016.
7. BUZAN, Barry. *Popoarele, Statele și Frica*. Chișinău: Cartier, 2014.
8. BRZEZINSKI, Zbigniew. *Marea Tablă de Șah*. București: Univers Enciclopedic, 2000.
9. CIOCULESCU, Șerban. *Terra Incognita?*. București: Editura Militară, 2010.
10. CIOROIANU, Adrian. „Turcia – de la *statul-soluție* la *statul-problemă*”, în Șerban Cioculescu, Octavian Manea, Silviu Petre (coord.), *Fața întunecată a globalizării*. București: Editura RAO, 2016.
11. COOPER, Robert. *Destrămarea Națiunilor*. București: Univers Enciclopedic, 2007.
12. DOBRESCU, Paul. *Geopolitica*. București: Comunicare.ro, 2008.
13. ERDOGAN, Asli. „Crossing the Red Line”, interviu publicat în *New Eastern Europe*, vol. XIX, nr. 6 (2015).
14. FELEZEU, Călin, și SAFTA, Radu, Gabriel. *Turcia contemporană între moștenirea kemalistă și Uniunea Europeană*. Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011.
15. FRIEDMAN, Thomas L. *Lexus și măslinul*. Iași: Polirom, 2008.
16. IONESCU, Mihail E. „Aderarea la NATO – Vehicul al Modernizării”, studiu publicat în seria *Occasional Papers*, nr. 3/2002.

17. IONESCU, Mihail E. *Uniunea Europeană și Distribuția Globală a Puterii: Viitorul Relațiilor Transatlantice*, text prezentat public la Institutul European din România în 2006.
18. KISSINGER, Henry. *Ordinea Mondială*. București: Editura RAO, 2014.
19. MANNERS, Ian. „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms”. în *JCMS*, vol. 40, nr. 2 (2002).
20. MANSFIELD, Peter. *O istorie a Orientului Mijlociu*. București: Humanitas, 2016.
21. MORAVCSIK, Andrew. „Europe: Rising Superpower in a Bipolar World”, în Alan S. Alexandroff, Andrew F. Cooper (eds.), *Rising States, Rising Institutions*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010.
22. MORGENTHAU, Hans J. *Politica între Națiuni*. Iași: Polirom, 2013.
23. NEGUȚ, Silviu. *Geopolitica*, București: Meteor Press, 2009.
24. NYE, Joseph S., Jr. *Viitorul Puterii*. București: Polirom, 2012.
25. SEDELMEIER, Ulrich, „Extinderea”. în Helen Wallace et. al., *Elaborarea Politicilor în Uniunea Europeană*. București: Institutul European din România, 2011, (Ediția a 6-a).
26. SZIGETVARI, Tamas. „EU-Turkey Relations: Changing Approaches”. în *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 14, nr. 1 (2014).
27. USUL, Ali, Resul. *Democracy in Turkey*. New York: Routledge, 2011.
28. ZIELONKA, Jan. *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Surse consultate online:

- <http://www.agerpres.ro>
- <http://news.bbc.co.uk>
- <http://bigstory.ap.org>
- <http://www.bloomberg.com>
- <https://www.cia.gov>
- <http://www.consilium.europa.eu>
- <http://www.dailysabah.com>
- <http://www.dw.de>
- <http://ec.europa.eu/>
- <https://euobserver.com>
- <http://www.euractiv.com>
- <http://www.europarl.europa.eu>
- <http://europunkt.ro>
- <http://faculty.maxwell.syr.edu>
- <http://www.foreignaffairs.com>
- <http://foreignpolicy.com>
- <http://www.globalsecurity.org>
- <http://www.independent.co.uk>
- <http://www.kurdpress.ir>
- <http://www.mae.ro>
- <http://www.mfa.gov.tr>
- <http://www.pewglobal.org>
- <http://www.politico.eu>
- <http://www.romania-actualitati.ro>
- <http://www.telegraph.co.uk>
- <http://www.theatlantic.com/>
- <https://www.theguardian.com>
- <https://www.washingtonpost.com>